

Bolu Mudurnu'da Kanuni Sultan Süleyman Camii ve Haziresi

Kanuni Sultan Suleyman Mosque and Cemetery in Mudurnu, Bolu

Veysel ESEN*

Özet

Bu çalışmada, Bolu İline bağlı Mudurnu İlçesinde bulunan Kanuni Sultan Süleyman Camii ve Haziresi Sanat Tarihi disiplini çerçevesinde tanıtılmış ve değerlendirilmiştir. Kitabesi bulunmayan tarihi caminin banisi ve yapım tarihi konusundaki sorulara gerek basılı yayınlarda gerekse Osmanlı arşivi kayıtlarında cevap aranmıştır. Bu araştırma neticesinde arşiv belgesine dayanarak baninin Kanuni Sultan Süleyman olduğu kanıtlanmıştır. İnşa tarihi ise yapının genel özellikleri göz önüne alınarak belirlenmiştir. Bu minvalde yapının inşa tarihinin 1520 tarihinden sonra olamayacağı kanısına varılmıştır. Camide gerçekleştirilen onarımlar değerlendirilmiş yapı bünyesinde bulunan bazı izlerden geçirmiş olduğu onarımlara ait düşünceler belirtilmiştir.

Hazirede bulunan Osmanlı dönemi mezar taşları, malzeme, teknik, süsleme gibi farklı açılardan değerlendirilmiş aynı zamanda başlık ve tepelik tipleri belirlenmeye çalışılmıştır. Mezar taşlarının tümünün ayrıntılı tanımları yanında çizimleri gerçekleştirilmiş transkripsiyonları da verilmiştir. Kitabe içerikleri irdelenerek Allah'tan istekler insanlardan beklentiler ya da insanlara uyarılar gibi ifadeler incelenmiş başlıklar altında verilmiştir. Bunun dışında sülale adları tespit edilmiş bir ailenin dört üyesinin akrabalık derecesi belirlenmiştir.

Hazirede 19 adet baş ucu taşı, üç adet ayak ucu taşı olmak üzere toplamda incelenen 22 adet Osmanlı dönemi mezar taşı teknik, biçim ve süsleme bakımından geleneksel Osmanlı mezar taşlarının tüm özelliklerini göstermektedirler. Mezar taşları 18, 19 ve 20. yüzyıla aittirler. Söz konusu hazirede yapılacak sondaj çalışmasıyla hem mezar taşı sayısının artabileceğini hem de daha erken tarihlere ait mezar taşlarıyla karşılaşılabileceğimizi düşünmekteyiz.

Anahtar Kelimeler: *Bolu, Mudurnu, Kanuni, Osmanlı, Cami, Mezar taşı*

* Doktora Öğrencisi, Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sanat Tarihi Anabilim Dalı, Kayseri/Türkiye, Vey-sellesen@gmail.com, ORCID: 0000-0001-9741-6181.

Abstract

In this study, the Kanuni Sultan Süleyman Mosque and its burial ground, located in the Mudurnu District of Bolu Province, were introduced and evaluated within the framework of the discipline of Art History. Efforts were made to answer questions regarding the patron and construction date of the historic mosque, which lacks an inscription, by consulting both published works and Ottoman archival records. As a result of this research, it was proven based on archival documents that the patron was Kanuni Sultan Süleyman. The construction date was determined by considering the general characteristics of the structure, leading to the conclusion that the mosque could not have been built after 1520.

The repairs carried out on the mosque were assessed, and observations regarding traces of these restorations were noted. The Ottoman-era gravestones in the burial ground were examined from various perspectives, including material, technique, and decoration, and efforts were made to identify types of headstones and finials. Along with detailed descriptions of all the gravestones, their drawings were created, and transcriptions were provided. The inscriptions were analyzed under categories such as supplications to God, expectations from people, and warnings to others. Additionally, family names were identified, and the kinship relations of four members of one family were determined.

The burial ground contains a total of 22 Ottoman-era gravestones, including 19 headstones and three footstones, all of which exhibit the traditional features of Ottoman gravestones in terms of technique, form, and decoration. These gravestones date to the 18th, 19th, and 20th centuries. We believe that excavation work in this burial ground may reveal an increase in the number of gravestones and potentially uncover earlier examples.

Keywords: *Bolu, Mudurnu, Kanuni, Ottoman, Mosque, Gravestones*

1. GİRİŞ

Çalışmanın konusunu Bolu ili, Mudurnu ilçesi, Büyük Camii Mahallesi Sivricealtı Sokak, 154 ada 1 parselde kayıtlı Kanuni Sultan Süleyman Camii ve Haziresi oluşturmaktadır. Caminin kuzeyinde muhdes halveti türbesi, batı ve güneyinde ise hazire bulunmaktadır. Caminin doğusunda Mudurnu deresi akmakta camiye ulaşım ahşap köprüler aracılığıyla sağlanmaktadır. Türbe yapısı muhdes olduğundan ve kapsamı genişleteceğinden çalışma bünyesinde değerlendirilmemiştir (Görsel 1-2).



Görsel 1 Kanuni Sultan Süleyman Camii Uydu Görüntüsü (Google Earth'den, 19-12-2024)



Görsel 2 Kanuni Sultan Süleyman Camii Vaziyet Planı (VGM Arşivinden)

2. KANUNİ SULTAN SÜLEYMAN CAMİİ

Cami, Kanuni Sultan Süleyman Camii, Cami-i Cedid, Yeni Camii¹ gibi farklı isimlerle adlandırılmıştır. Kanuni Sultan Süleyman Camii'nin herhangi bir kitabesi bulunmamaktadır. Yayınlarda Kanuni Sultan Süleyman Camii'den ilk bahseden Ekrem Hakkı Ayverdi'dir. Ayverdi, ilgili yayında Yıldırım Bayezid'in külliyesinden bahsederken Kanuni Sultan Süleyman Camii hakkında da "... Solda Kanuni Sultan Süleyman'ın çatılı güzel bir camii, onun yanında bir halveti tekyesi ve şeyhlerinin türbesi yer almaktadır." diye bahsetmektedir (Ayverdi 1966: 345). Bunun dışında Semavi Eyice'nin Bolu tarihi üzerine kaleme aldığı yayında (Eyice 1975: 29) camii hakkında "*Mudurnu'da ayrıca Kanuni Sultan Süleyman tarafından yaptırılmış ahşap çatılı minareli bir cami daha vardır. Yeni Camii de denilen bu eserin mimari bakımdan bir özelliği olmamakla beraber, tavanında güzel bir geçme süsleme bulunmaktadır.*" şeklinde bahsedilmektedir. Söz konusu yayınlarda cami üzerinde pek durulmamış Ayverdi'nin Kanuni Dönemi mimari eserlerini içeren cildinde ise hiç bahsedilmemiştir (Ayverdi 2004). Ayrıca neye göre Sultan Süleyman Camii denildiği de bilinmemektedir (Erken 1977: 378-379).

Yapılan literatür taraması neticesinde yapı hakkında yeterli bilgi olmaması sebebiyle banisinin tespiti ve inşa tarihi hakkında bilgi sahibi olabilmek için arşivde araştırma yapma gereksinimi doğmuştur. Araştırmalar neticesinde 17. Yüzyıl sonuna ait bir görev yazısında camiden bahsederken "...Kasaba-ı Mudurnu'da vaki merhum ve mağfurun-leh

¹ Mezar taşlarında her iki isme de rastlanılmaktadır. Arşiv kayıtlarında caminin mahalleye kendi adını verdiği anlaşıl-makta caminin bulunduğu mahalleye "*Cami-i Cedid*" ismi verildiği görülmektedir. Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi: EV. d... /13137 belge 4. Sayfa. (Ek 2)

es-Sultan Süleyman aleyhi 'r-rahmet ve 'l-ğufuran hazretlerinin bina eylediği Cami-i Şerife ... (DABOA. İE. EV.. 38-4314 H. 11-09-1110)" Şeklinde ibarenin geçmesiyle baninin Kanuni Sultan Süleyman olduğu kesin olarak ortaya konmuştur (Ek 1).

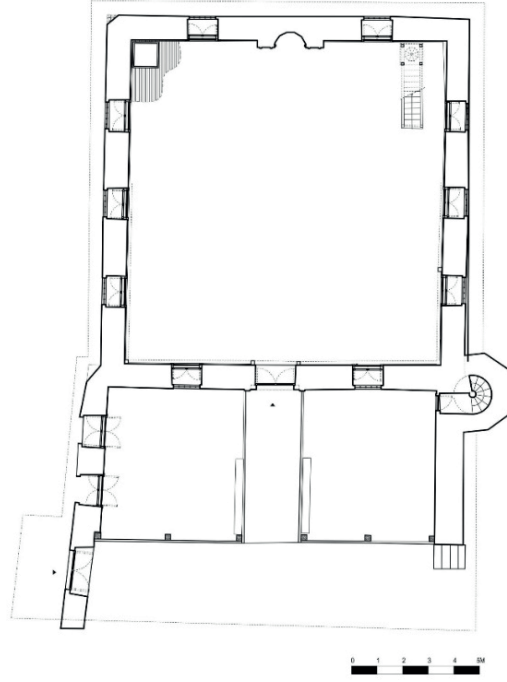
Yapının inşa tarihi meselesine gelince gerek arşiv kayıtlarında gerekse söz konusu yayınlarda kesin bir tarihe rastlamazken 1973 tarihli Bolu İl Yıllığında Kanuni'nin Osmanlı Sultanı olduğu dönem olan H. 953 (M. 1546-47) tarihi verilmiştir (Bolu İl Yıllığı 1973: 108- 109). Halk arasında, Kanuni Sultan Süleyman'ın cami yaptırmak istediği ve bu istek üzerine bu caminin yapıldığı ancak bu camiye beğenmeyen Sultan Süleyman'ın kapısına kilit vurdurduğu caminin ölümünden sonra açılabilirdiği hikayesi anlatılmaktadır. Bu hikâye pek tabii prestij yapısı olamayacak sadelikte inşa edilen camiye Sultan Süleyman'a yakıştıramamaktan kaynaklanmış olmalıdır. Bu haklı düşünceye istinaden bir sultan yapısı olamayacağı düşünülmelidir. Sonuç olarak Kanuni, camiye Bolu'da sancakbeyliği yaptığı sıralarda dolayısıyla Osmanlı Sultanı olduğu 1520 tarihinden (Yücel-Sevim 1991: 149-150) önce inşa ettirmiş olmalıdır.

2.1. MİMARİ ÖZELLİKLERİ

Kanuni Sultan Süleyman Camii, kuzey-güney doğrultusunda dikdörtgen harim kısmından ve harime kuzeyden eklenen doğu-batı yönlü son cemaat yerinden oluşmaktadır. Son cemaat yeri ve harimin birleştiği kuzeybatı köşede ise minaresi bulunmaktadır. Cami, moloz taş, tuğla ve kesme taş malzemeden inşa edilmiştir. Kesme taş pencere söve ve lentolarında, mihrapta ve minare kaidesinde kullanılmıştır. Tuğla malzeme ise pencere ve kapı kemer düzenlemelerinde kemer alınlıklarında, saçaklarda ve minarede kullanılmıştır. Yapının geri kalan kısımlarında moloz taş tercih edilmiştir. Kirpi saçak son cemaat yeri dışında diğer üç cepheyi kesintisiz olarak sarmaktadır. Üst örtü kırma çatı olup kiremit kaplıdır. Üst örtü harim kısmında duvarlar üzerine oturmakta son cemaat yerinde ise 12 adet kare kesitli ahşap direkler ile taşınmaktadır (Görsel 3, 4).

Cami ve hazirenin birer tane olmak üzere iki kapısı bulunmaktadır. Hazireye geçişi sağlayan kapı avlu duvarlarının yeniden inşası sırasında hazirenin güneybatı kenarına konumlandırılmıştır. Diğer kapı ise caminin doğu cephesinde bulunan basık kemerli ahşap kanatlı cümle kapısıdır. Cümle kapısının üzeri kirpi saçaklı kırma çatı ile örtülmüştür. Bu çatının üzerine ise yine kırma çatılı eliböğründeler ile desteklenen bir sundurma bulunmaktadır (Görsel 5, 6).

Cümle kapısının da bulunduğu doğu cephede son cemaat yeri ile harim kısmı son cemaat yerinin bir miktar dışa taşırılmasıyla ayrı birimler olduğunu doğrudan aksettirmektedir. (Görsel 5-6). Gerek harimin gerekse son cemaat yerinin güneybatı köşeleri adı pahlanmıştır. Son cemaat yerindeki pah bir yay ile harim kısmında bulunan pah ise mukarnas kavsarayla sonlanmıştır (Görsel 7-8).



Görsel 3: Kanuni Sultan Süleyman Camii Planı (VGM Arşivinden İşlenerek)

Son cemaat yerinde iki altta iki üstte olmak üzere dört, harim kısmında ise altta üç üstte de üç olmak üzere toplam altı pencere açıklığına yer verilmiştir. Alt sıra pencereleri lento ve sövelerinde kesme blok taş kullanılmış kemer alınlıkları da tek parça sivri kemerli taş ile doldurulmuştur. Düşey dikdörtgen alt sıra pencereler lokma demirli parmaklıklara sahip olup tuğladan mamul sivri kemerler ile sonlanmaktadır. İkinci sıra pencereler ise alçı şebekeli olup tuğladan mamul sivri kemerlidirler (Görsel 5-6).



Görsel4 Doğu Cephe Görünüşü (V. ESEN, 2024)



Görsel 5 Doğu Cephe Harim Kısmı (V. ESEN, 2024)



Görsel 6 Doğu Cephe Son Cemaat Kısmı (V. ESEN, 2024)



Görsel 7 Harim Kısmı Güneydoğu Köşesi (V. ESEN, 2024)



Görsel 8 Son Cemaat Kısmı Güneydoğu Köşesi (V. ESEN, 2024)

Güney cephede altta iki üstte üç pencere olmak üzere toplamda beş pencereye yer verilmiştir. Alt sıra pencereleri doğu cephedekilerden farklı olarak kemer alınlıkları zemine paralel yerleştirilen tuğlalarla doldurulmuştur. İkinci sıra pencerelerde ise diğer cephelerden farklı olarak mihrap kitabeliği kısmına denk gelen dairevi alçı şebekeli pencere bulunmaktadır (Görsel 9).



Görsel 9 Güney Cephe Görünüşü (V. ESEN, 2024)

Batı cephe altta üç ve üstte üç olmak üzere toplamda altı pencere bulunmaktadır. Bu pencereler güney cephede bulunan pencerelerle aynı özellik göstermektedirler. Bu cephede harim ile son cemaat yerinin birleşim kısmına denk gelen kuzeybatı köşede minare bulunmaktadır (Görsel 10, 11).

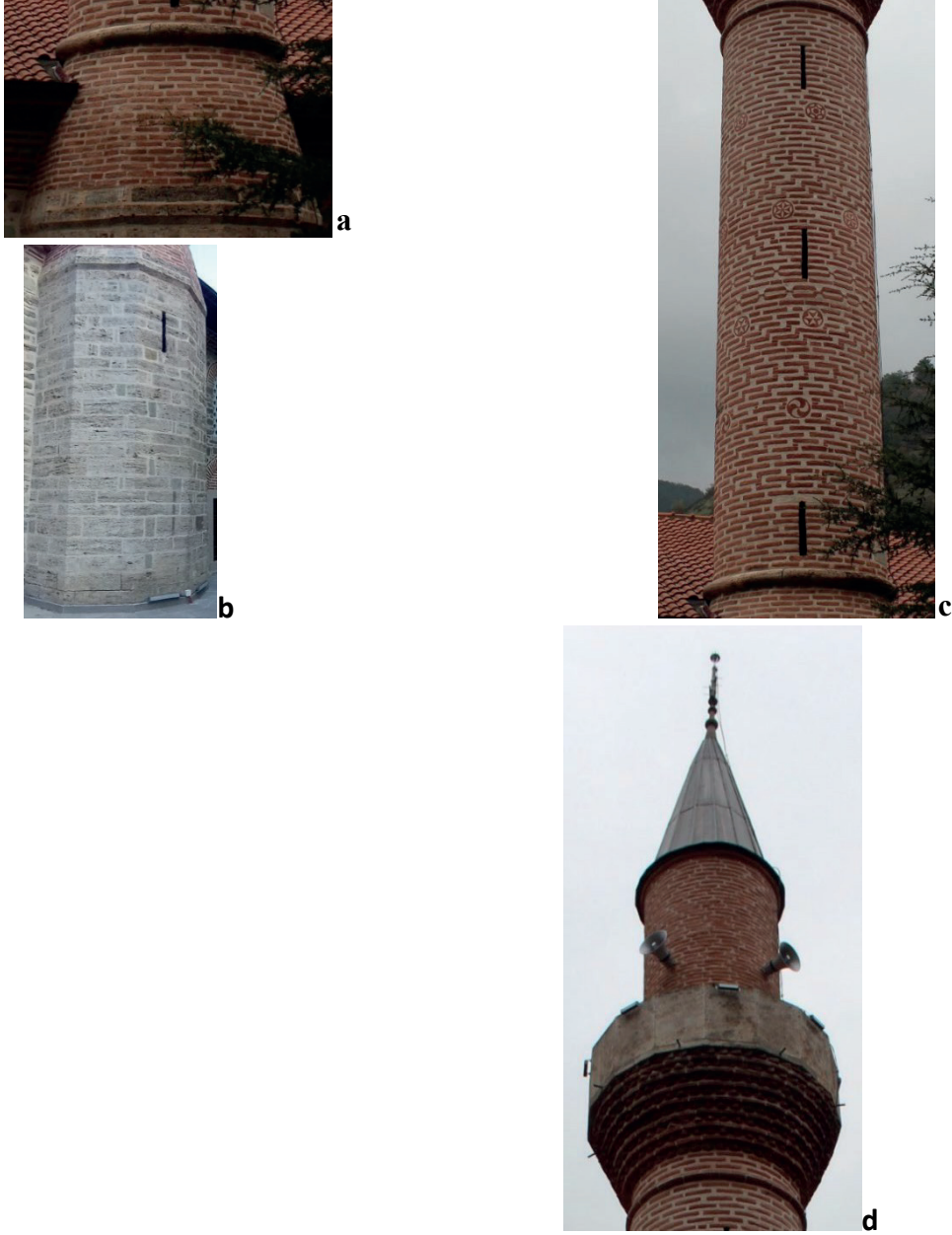


Görsel 10 Batı Cephe Harim Kısmı Görünüşü (V. ESEN, 2024)

Alemlerle birlikte 24,5 m yüksekliğe sahip minare, kesme taş malzemedeki sekizgen kaideye sahip olup iki köşesi duvar içerisine gömülü haldedir (Görsel 12b). Tuğladan mamul sekizgen pabuçluk daralarak taş bilezikle birleşmektedir (Görsel 12a). Taş bilezikten sonra şerefe altındaki diğer bir taş bileziğe kadar tuğladan mamul silindirik gövde devam etmektedir (Görsel 12c). Kirpi saçak şeklinde yapılmış giderek genişleyen şerefe altı, tuğladan mamul olup şerefe korkuluklarında taş bloklar kullanılmıştır. Petek kısmı gövdede olduğu gibi tuğladan mamul olup petek üzerinde kurşun kaplı külah bulunmaktadır (Görsel 12d). Kaide de bir adet gövdede ise üç adet mazgal pencere bulunmaktadır (Görsel 12b, c).



Görsel 11: Kuzeybatı Yönden Son Cemaat Yeri ve Minare Görünüşü (V. ESEN, 2024)



Görsel 12: Kanuni Sultan Süleyman Camii Minare Kısımları (V. ESEN, 2024)

Gövde üzerinde tuğla dizilimleriyle yatay olarak meydana getirilen kuşak halinde süslemeler yanında çeşitli şekillerde rozetler de bulunmaktadır. Kuşak halinde saran süslemelerden ilki ok ve yay birleşimi bir motife benzeyen diğer taraftan kayı boyu damgasını anımsatan kuşaktır (Görsel 13a). Bunun dışında aşağı ya da yukarı yönlü meydana getirilmiş basamak (Görsel 13c, d) ve zencirek (Görsel 13b) kuşağı bulunmaktadır.



Görsel 13: Minare Gövdesinde Uygulanan Tuğla Dizim Örnekleri (V. ESEN, 2024)

Rozetlerde ise dört farklı düzenlemeyle karşılaşılmaktadır. Bunlardan ilki üç adet ok ucunun uçlarından birbirine arka taraflarından ise dairevi çerçeveye temas ettiği rozettir (Görsel 14a). İkincisi ise üç yapraklı çarkıfelek motifli rozettir (Görsel 14b). Üçüncüsü içbükey altı yayın kenarlarından birleşerek meydana getirilmiştir. Güneş motifini andıran bu rozetin merkezinde daire şeklinde bir kısım daha bulunmaktadır (Görsel 14c). Dördüncü ve sonuncu rozet ise içbükey kenarlı altı adet üçgenden oluşmaktadır. Bu üçgenler köşelerinden birbirine eklenmiş çevresinde ise dairevi çerçeveye sonlanmıştır (Görsel 14d).



Görsel 14: Minare Gövdesinde Bulunan Tuğladan Mamul Rozetler (V. ESEN, 2024)

Kuzeyde bulunan son cemaat yeri giriş aksı dışında kalan her iki taraf zeminden yüksek tutulmuştur (Görsel 3, 15-17). Minareye de son cemaat yerinin kuzeybatı köşesinde bulunan kesme taştan mamul basık kemerli kapıdan geçilmektedir (Görsel 17). Son cemaat yerinde altta iki üstte iki olmak üzere dört pencere ve giriş kapısı bulunmaktadır (Görsel 15). Son cemaat yerinin doğusunda da altta iki üstte iki olmak üzere dört pencere bulunmaktadır (Görsel 16). Pencere düzenlemeleri kuzey ve batı cephelerdeki pencere düzenleriyle aynı özellikler göstermektedir. Ayrıca son cemaat yeri duvarı içine gayri muntazam şekilde yerleştirilmiş dört adet küp bulunmaktadır (Görsel 15).

Harime giriş açıklığı üzeri tuğladan mamul sivri kemer, altında kaş kemer ve onun da altında basık kemer olmak üzere üç kemerli bir düzenleme görülmektedir. Haricinde ahşaptan mamul kasa içerisinde tablalı iki kanatlı ahşap kapısı bulunmaktadır (Görsel 15, 18-20).



Görsel 15: Son Cemaat Yeri Kuzey Duvarı ve Cümle Kapısı (V. ESEN, 2024)



Görse 16: Son Cemaat Yeri Doğu Kısmı (V. ESEN, 2024)



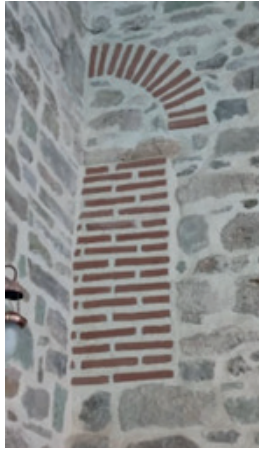
Görsel 17: Son Cemaat Yeri Batı Kısmı (V. ESEN, 2024)

Kuzey-güney doğrultulu harim kısmına bakıldığında kuzeydoğu köşesi kadınlar mahfili olarak değerlendirilmiş kuzeybatı köşede ise hafif yükseltilip ahşap parmaklıkla çevrilmiş müezzîn mahfiline ayrılmıştır (Görsel 18). Kuzeybatı köşede sonradan tuğla ile doldurulmuş bir açıklık bulunmaktadır. Bu açıklık minareyle bağlantıyı sağlamış olmalıdır.

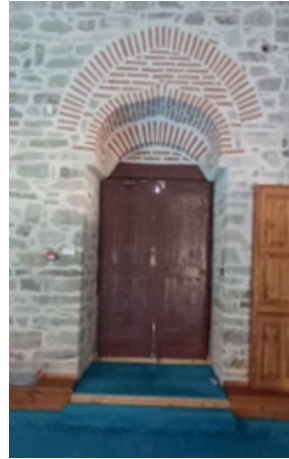


Görsel 18: Harim Kuzey Duvarı Müezzin ve Kadınlar Mahfili Görünüşü (V. ESEN, 2024)

Güneybatı köşede ahşaptan mamul muhdes minber ve güneydoğu köşede ise vaaz kürsüsü bulunmaktadır. Güney duvarın ortasında ise zeminden tavana kadar uzanan mihrap yer alır (Görsel 18). Harim içerisinde üst sıra pencere açıklıkları, dışarıda olduğu gibi alçı şebekeli pencereler ile kapatılmıştır. Alt sıra pencere açıklıklarının ise çift ahşap kanatları bulunmaktadır. Ayrıca harimi üç yönden kuşatan ahşap sekileri de bulunmaktadır. Harim duvarlarında son cemaat yerinde olduğu gibi gayri muntazam yerleştirilmiş farklı boyutlarda küçük küpler yer almaktadır (Görsel 18, 19-21).



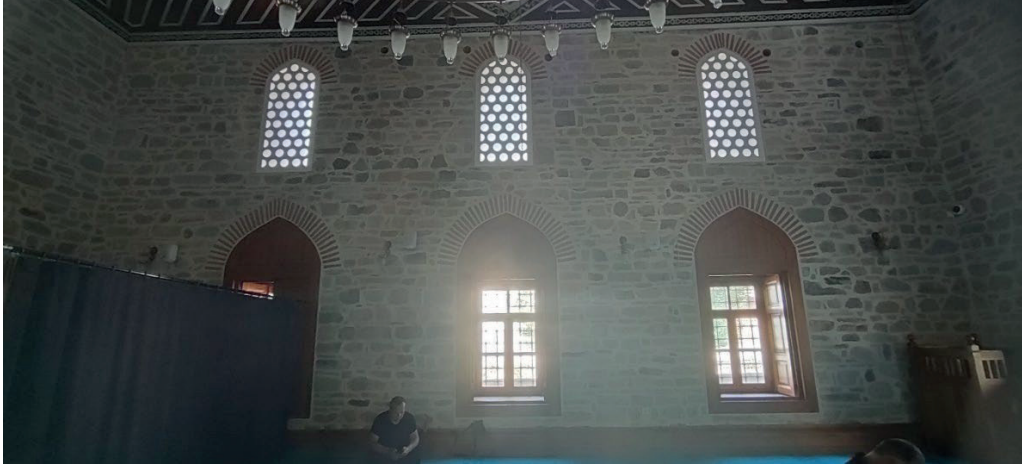
Görsel 19: Harim Kuzey Duvarı Batı Köşesinde Bulunan Tuğla ile Kapatılmış Açıklık (V. ESEN, 2024)



Görsel 20: Harimden Cümle Kapısı Görünüşü (V. ESEN, 2024)



Görsel 21: Harim Batı Duvarı Görünüşü (V. ESEN, 2024)



Görsel 22: Harim Doğu Duvarı Görünüşü (V. ESEN, 2024)



Görsel 23: Harim Kible (Güney) Duvarı Görünüşü (V. ESEN, 2024)

Harimin üzeri ahşap tavan ile örtülüdür. Çıtakâri tekniğiyle süslenen tavan, köşelerde üçgen kısımlar oluşturulurken geriye kalan kısımda dörtgen bir merkez oluşturulmuştur. Bu dörtgen alan daha yüksek tutulmuş ve merkezinde altıgen bir çerçeve içerisinde on iki ve altı kollu yıldızlardan oluşan geometrik motifli tavan göbeği oluşturulmuştur. Bu geometrik kompozisyonların iç ve dış zeminleri sarı, kırmızı ve yeşil tonları ile boyanmıştır. Dörtgen alanın kenarları birbirine eklenen kıvrım dal ve yapraklardan oluşan friz ile çevrelenmektedir (Görsel 22, 23).



Görsel 24: Ahşap Tavan Genel Görünüşü (V. ESEN, 2024)

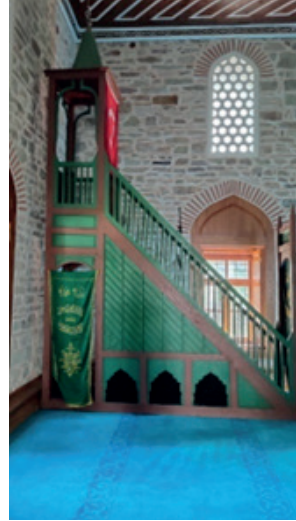


Görsel 25: Tavan Göbeği Detayı (V. ESEN, 2024)

Ahşap muhdes minberin basık kemerli geçit kısmı çıtalarla teşkilatlandırılmış üçgen aynalık kısmı ve kaş-dilimli kemer birleşiminden oluşan kemerli pabuçluk kısımları bulunmaktadır. Dört yanı açık sepet kulpu kemerli köşk kısmı üzeri külah ile örtülmektedir. Köşk kısmından giriş kısmına kadar korkuluk devam etmektedir. Giriş kısmı da geçit kısmında olduğu gibi basık kemerlidir (Görsel 24, 25).



Görsel 25: Mihrap Önden Görünüşü (V. ESEN, 2024)



Görsel 26: Mihrap Yandan Görünüşü (V. ESEN, 2024)

Zeminden kornişe kadar 4,25 m yükseklik ve 2,60 m eninde olan taş mihrap; geometrik kartuşlarla üç yönden, kitabelik kısmı ise dört yönden çevrelenmiştir. Kartuşların içlerinde çok yapraklı çiçekler, sivri yapraklar, hayali bitkisel süslemeler ve kıvrım dallar bulunmaktadır. Mihrabın en üstünde ise testere dişi şeklinde kornişe yer verilmiştir. Süsleme kompozisyonunda turuncu, yeşil ve kahverengi tonları yoğun olarak kullanılmıştır (Görsel 27 a, e, f).

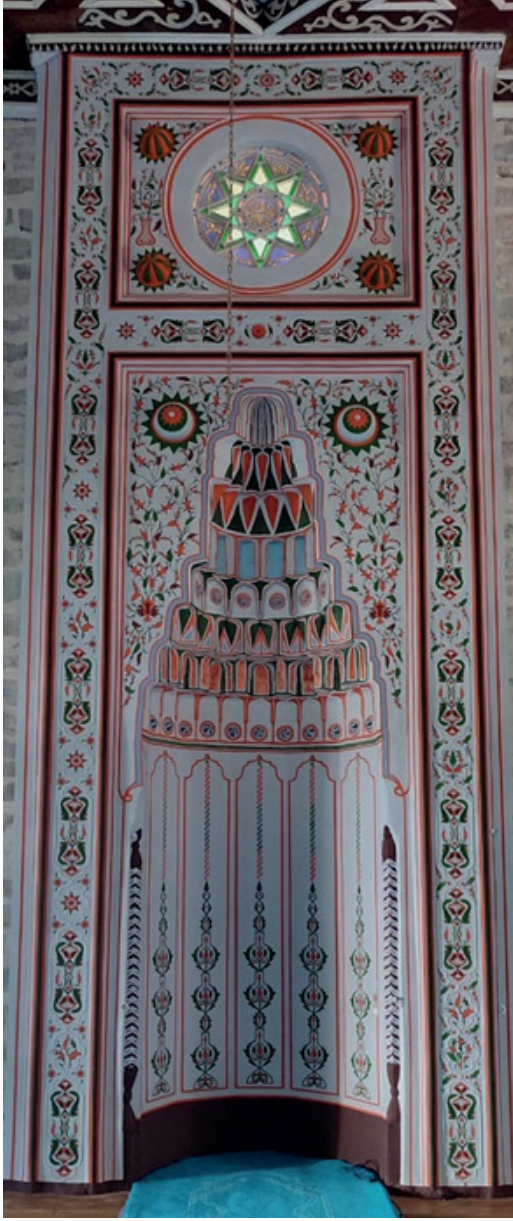
Mihrabın nişi beşgen olarak meydana getirilmiştir. Her yüzde zincirle aşağı sarkıtılmış kenger yapraklarının simetrik yerleştirilmesiyle dış hatları belirlenmiş hayali bitkisel süslemelere yer verilmiştir. Nişin her iki yanında kum saati biçimli kaide ve başlıklı, balıksırtı süslemeli gövdeli sütunceler bulunmaktadır (Görsel 27 a, d).

Nişin üzerinde yedi sıra mukarnaslı kavсарası bulunmaktadır. Köşeliklerde frizde meydana getirilen bitkisel süslemeleri andıran ve birbiri ardına devam eden süslemeler bulunmaktadır. Ayrıca köşeliklerde birer adet olmak üzere toplamda iki adet dilimli kabara bulunmaktadır (Görsel 27 c).

Mihrabın yatay dikdörtgen şeklinde meydana getirilmiş kitabelik kısmı köşelerinde birer tane olmak üzere toplamda dört adet dilimli kabara bulunmaktadır. Kitabeliğin merkezinde ise biri kontur olmak üzere iç içe iki dairenin sınırladığı sekiz kollu yıldızlı revzen- i menkuş bulunmaktadır. Nakışlı revzen dışında kalan kısımlar vazodan çıkan çiçekler, kıvrım dal ve yapraklarla doldurulmuştur (Görsel 27 b).

Revzende bulunan sekiz kollu yıldız merkezinde ve kolları arasında Arap harfli yazılar bulunmaktadır. Bunlardan en üst sağdakinde Allah soldakinde ise Muhammed yazmakta olup sonrasında saat yönünde sırasıyla Ebubekir, Osman, Hasan, Hüseyin, Ali ve Ömer yazmaktadır. Yıldızın merkezinde ise Hz. Muhammed'e atfedilen hadisin bir kısmı olan "*Accilû bi's-salâti kable'l-fevt* (Vakti geçmeden namaz kılmakta acele edin.)" yer almaktadır² (Görsel 27b,28).

² Anlamı için bkz. <https://timeoutbursa.blogspot.com/2012/04/ulucamide-yer-alan-hadisler.html> Erişim Tarihi: 19-12-2024



a



b



c



e

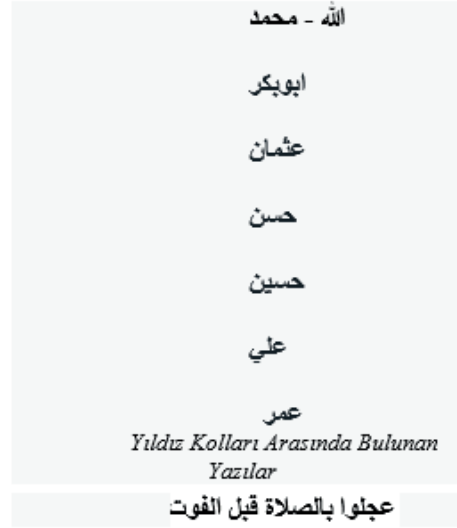


f

Görsel 27: Mihrap Genel Görünüşü ve Süslemelerinden Ayrıntılar (V. ESEN, 2024)



Görsel 28 Kitabelik (A Proje Mimarlık'tan İşlenerek)



Yıldızın Merkezinde Bulunan Yazı

2.2. Yapılan Onarımlar ve Değişiklikler

Camii kayıtları itibariyle iki defa onarım geçirmiştir. Bu onarımlardan ilki 30.05.1985 tarihli 1107 karar numarasıyla onarım fişi ve rölövesine uygun olarak gerçekleştirilen onarımdır³. Bir diğeri ise 2019-2024 yılları arasında gerçekleştirilen restorasyondur.

1985 yılında gerçekleştirilen restorasyonda çekilen fotoğraflardan anlaşıldığı üzere çatı aktarılmış kiremitler yenilenmiş, ikinci kat pencere açıklıkları alçı şebekeli pencereler ile kapatılmış minarede de belirli kısımlar tamir edilmiştir (Görsel 29, 30).



Görsel 29 1985 Tarihli Onarım Sırasında Çatı Aktarımı (VGM Arşivinden)



Görsel 30 1985 Tarihli Onarım Sırasında Minare Onarımı (VGM Arşivinden)

Onarım öncesi ve sırasında çekilen fotoğraflardan son cemaat yerinin kuzeydoğu köşesinde oda⁴ meydana getirilmiş olduğu ve bu odanın üzerinde parmaklıklı mahfile yer verilmiş olduğu görülmektedir (Görsel 31, 32). Bu mahfile geçiş son cemaat yerinin kuzeybatı köşesinde bulunan basamaklarla çıkılan ve duvar boyunca devam eden parmaklıklı bölümle sağlanmaktadır (Görsel 33, 34). Söz konusu bölüm zikredilen onarımda kaldırılmıştır.

³ Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi, Dosya No: 14.06.01/4

⁴ Odanın pencerelerinin perde ile kapatılmış olması ve son cemaat yerinden bir kapı ile ayrılmış olması imam odası ya da mütevazı bir lojman odası olarak değerlendirilmiş olduğuna işaret sayılabilir.



Görsel 31: Odamın Doğudan Görünüşü (VGM Arşivinden)



Görsel 32: Odamın Kuzey Duvarının Bir Kısım ve Pencere Açıklığı Görünüşü (VGM Arşivinden)



Görsel 33: Son Cemaat Yerine Giriş Kapısı Görünüşü (VGM Arşivinden)



Görsel 34: Oda Duvarları Yıkıldıktan Sonra Son Cemaat Yeri Görünüşü (VGM Arşivinden)

Bir diğer restorasyon olan 2019-2023 yıllarında süren çalışma sırasında ise gerek cami içerisinde gerekse cami dışında onarımlar gerçekleştirilmiştir. Cami dışında gerçekleştirilen onarımlarda son cemaat yerinde bulunan üst örtüyü taşıyan ahşap ayaklar yenilenmiş ve sağlamlaştırılmıştır. Cami içerisinde ise ikinci kat pencere açıklıklarında bulunan pencereler alçı şebekeli pencereler ile değiştirilmiştir. Alt kat pencere açıklıklarına ise çift kanatlı ahşap kapaklar eklenmiştir (Görsel 35-37).

Harimi üç yönden “U” biçimli saran iki katlı, kalem işi bitkisel bezemeli ahşap mahfil de söz konusu restorasyon kapsamında kaldırılmıştır. Daha önce yağlı boya ile boyanmış mihrap boyalardan arındırılmış bunun yerine bitkisel süslemelerle bezenmiştir⁵ (Görsel 38, 39).

⁵ Mihrapta uygulanan bitkisel kompozisyonun ve iddialı renklerin kullanılmasının nedeni konusunda yeterli bilgimiz bulunmamaktadır. Geçmişte bu türden süslemeler barındırıp barındırmadığı ve özellikle bu denli canlı renklerin kullanılıp kullanılmadığı özellikle tartışılması gereken ayrı bir konudur.



Görsel 35: Güneydoğu Yönden Ahşap Mahfil Görünüşü (A Proje Restorasyon'dan)



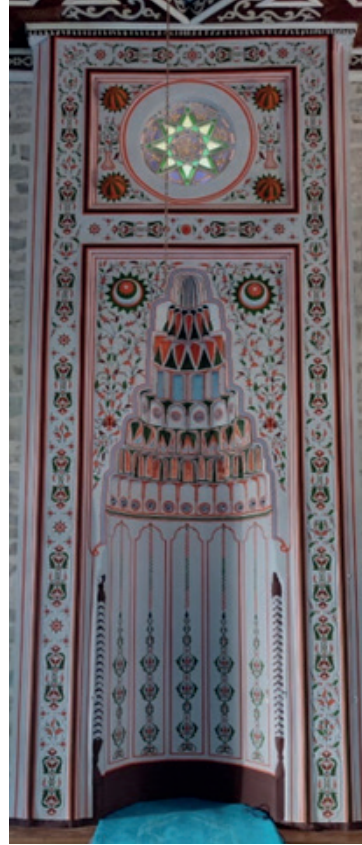
Görsel 36: Güneybatı Yönden Ahşap Mahfil Görünüşü (A Proje Restorasyon'dan)



Görsel 37: Ahşap Mahfil Köşk Kısmı ve Kalem İşî Süslemeden Ayrıntı (A Proje Restorasyon'dan)



Görsel 38: Restorasyondan Önce Mihrap Genel Görünüşü (A Proje Restorasyon'dan)



Görsel 39: Restorasyon Sonrası Mihrap Genel Görünüşü (V. ESEN, 2024)

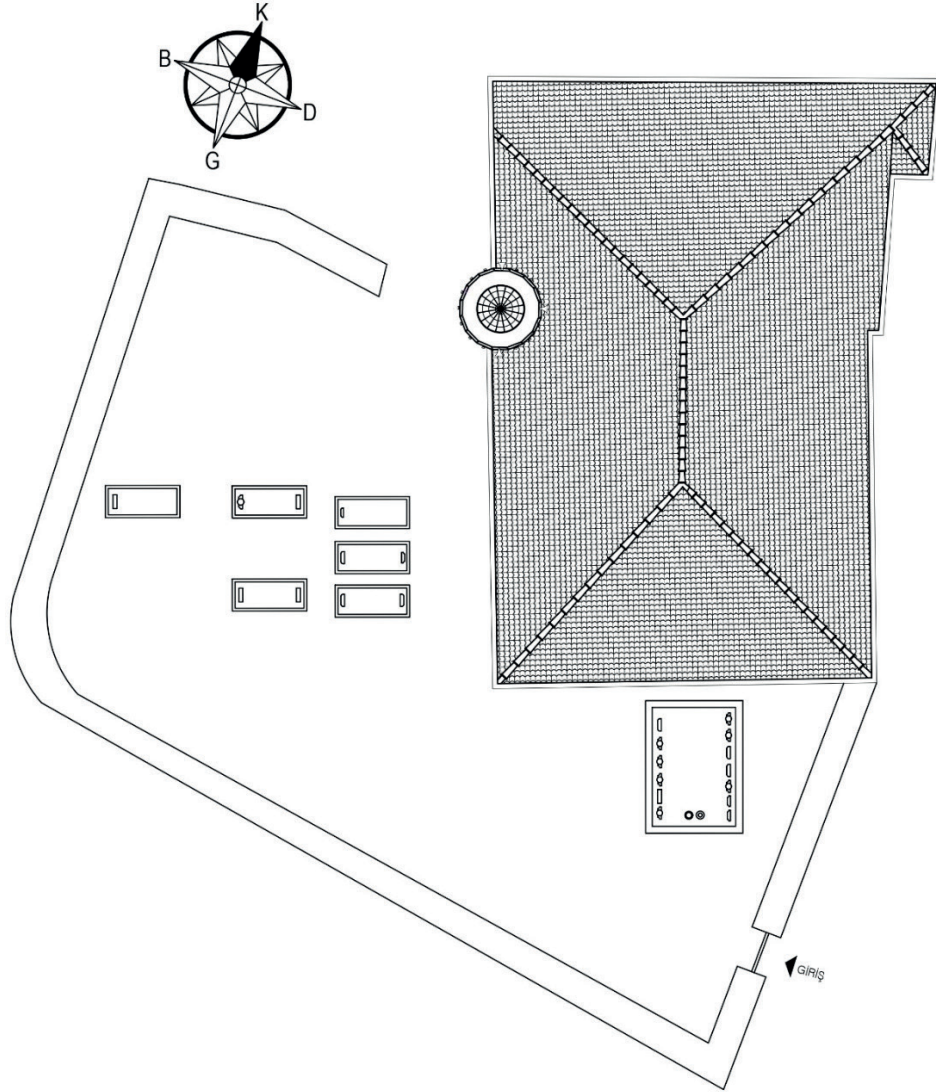
Kanuni Sultan Süleyman Camii, bilinen bu iki onarım dışında daha önce bir onarım daha geçirmiş olmalıdır. Harimin kuzeybatı köşesinde minareye geçiş açıklığı olarak kullanıldığını düşündüğümüz kapının bir kısmının batı duvarı içerisinde kalmış olması zikredilen duvarın daha önce yıkılıp tekrar inşa edildiğini düşündürmektedir. Bu onarımın ne zaman gerçekleştirildiği kesin olarak bilinmemektedir. Ancak Osmanlı dönemi arşiv kayıtlarında Mudurnu'da gerçekleşen yangında zarara uğrayan evlerin tamir ve inşasında kullanılacak kerestelerin orman resminden muaf tutulması konusunu içeren H.22.02.1323/M.28.04.1905 tarihli belgeye rastlanmıştır (DABOA. İ. OM.. 10-27). Belgede yangında zarar gören haneler dışında iki cami, bir türbe ve bir büyük saatten bahsedilmekte özel olarak cami ismi geçmemektedir (Ek 3). Bu camilerden biri pek tabii Kanuni Sultan Süleyman Camii olabilir. Ancak bu tarihten önce ya da sonra gerek yangın gerekse deprem gibi sebeplerle de yapı zarar görmüş ve onarılmış olabilir.

3. Kanuni Sultan Süleyman Cami Haziresi ve Mezar Taşları⁶

Hazire, caminin güney ve batı tarafını kapsamakta ve cami çevresini "L" şeklinde dolanmaktadır (Görsel 3). Güney taraftaki hazire gayet düz, batı tarafındaki hazire ise doğu- batı yönlü eğimli bir yapıya sahiptir. Hazire içerisinde güneyde 13 adet şahide, ba-

⁶ Hazirede bulunan mezar taşları, Abdurrahim Tırsî mezarlığı içerisinde bulunan mezar taşlarıyla birlikte ele alınarak belirli başlıklar altında genel olarak değerlendirilmiştir. (Aktaş Yasa, Azize (2019). "Mudurnu (Bolu) Mezar Taşları", Celil Arslan (Ed.) I. Uluslararası Geleneksel Türk Mezar taşları (19-39). Azerbaycan.)

tıda dört ayak taşı ve altı şahide olmak üzere toplamda 23 adet Osmanlı dönemi mezar taşı bulunmaktadır. Dönemine ait mezar şahidesi olmamakla birlikte Fahreddin-i Rumi hazretlerinin de mezarı burada bulunmaktadır. Bu mezar ve mezar taşlarının yanı sıra iki adet mezar taşı başlığı, Cumhuriyet dönemi mezar taşları ve devşirme malzeme sütun ve sütun parçaları bulunmaktadır. Ayrıca bir adet dibek taşı da hazire içerisinde yer almaktadır (Görsel 40-44).



Görsel 40: Kanuni Sultan Süleyman Camii Haziresi Vaziyet Planı (V. ESEN, 2024)



Görsel 41: Kanuni Sultan Süleyman Camii haziresi güney tarafı (V. ESEN, 2024)



Görsel 42: Mezar sütunu⁷, sütun parçaları ve dibek taşı (V. ESEN, 2024)

⁷ İşaretle belirtilen sütun, mezar sütunu olarak yapılmış olup üzerinde “Çocukları Ebeveynleri Drusus ve Meroe'nin anısına (yaptırdılar)” İbareleri yer almaktadır. Detaylı bilgi için bkz. Dönmez Öztürk, F. (2012). Göynük ve Mudurnu'dan Yeni Yazıtlar I. Akdeniz İnsani Bilimler Dergisi, 2(2), 76.



Görsel 43: Kanuni Sultan Süleyman Camii haziresi batı tarafı genel görünüşü (V. ESEN, 2024)

Hazirenin güneyinde bulunan mezar taşları tek ve büyük bir çerçeve içerisine alınmışlardır. Bu çerçeve içerisinde sekiz tanesi erkek beş tanesi ise kadın mezar taşı olmak üzere toplamda 13 adet şahide yer bulurken ayak taşına rastlanmaz. Çerçeve içerisinde bunların haricinde taştan mamul iki adet erkek mezar taşı başlığı yer almaktadır.



Görsel 44: Hazirenin güneyindeki mezar taşları ve başlıkların genel görünüşü (V. ESEN, 2024)

3.1. Katalog

1 Numaralı Mezar

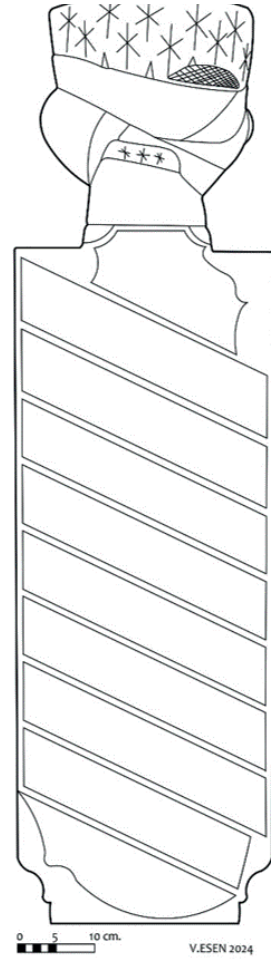
1 Numaralı baş ucu taşı hazirenin güneyinde yer alan çerçeve içerisinde bulunmaktadır. Mezarda yalnızca mermerden mamul başucu taşı bulunmakta ayakucu taşı bulunmamaktadır. Abdiimamzâde el-Hac Hafız Muhammed Efendi'ye ait olduğunu bildiğimiz başucu taşı 113 cm yükseklik, 33 cm en ve 15 cm kalınlığa sahiptir. Şahide yıldız desenli kısa sarıklı kavuk (Güzel 2015: 168-169) şeklinde başlığa sahiptir. Düşey dikdörtgen gövde üzerinde yaklaşık 45°lik bir açıyla birbirine paralel 10 adet kartuş meydana getirilmiş kartuşlar birbirinden ince silmelerle ayrılmıştır. Kartuşların içerisi sülüs hatta Osmanlı Türkçesi kitabeyle doldurulmuştur. Kitabeye göre Muhammed Efendi H.1232 Cemâziye'l-Âhir/M.1817 Nisan/Mayıs tarihinde vefat etmiştir.



Görsel 45: 1 Numaralı Başucu Taşının Ön Yüzü (V. ESEN, 2024)

- 1- Hüve'l-Hayyü'l-Bâkî
- 2- El çeküb bi'l- cümleden
etdim bekaya rihleti
- 3- Terk idüb gerüye mal-
mülkü devleti
- 4- Kim gelüb kabrim ziyâ-
ret iden ihvân
- 5- Okusunlar ruhum için
kul huvallah Ayeti
- 6- Merhûm ve mağfur el-
muhtac ila rahmete rabbe-
- 7- El-ğafûr Cami-i Cedid
İmamı Abdi
- 8- İmamzâde el-Hâc Hafız
Muhammed Efendi
- 9- İbn-i Hafız Ahmed
Efendi ruhiçün
- 10- El-Fatiha Sene 1232
Cemâziye'l-Âhir

1 Numaralı Başucu Taşı Kitabesinin Okunuşu



Görsel 46: 1 Numaralı Başucu Taşının Ön Yüz Çizimi

2 Numaralı Mezar

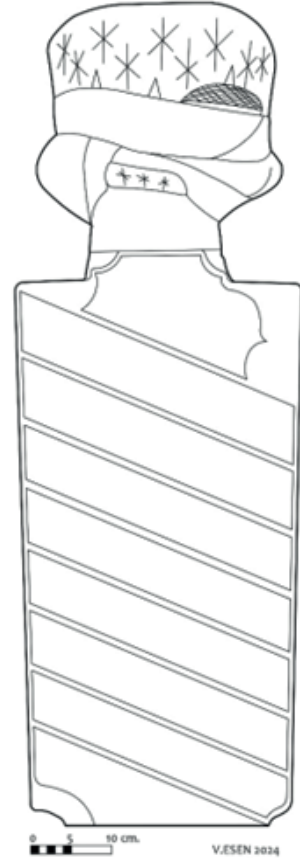
2 Numaralı mezar hazirenin güney tarafındaki çerçeve içerisinde yer almaktadır. Mezarıda yalnızca mermerden mamul başucu taşı bulunmakta ayakucu taşı bulunmamaktadır. Abdiimamzâde Hafız Ahmed Efendi'ye ait olan şahide 102 cm boy, 35 cm en ve 15 cm kalınlığa sahiptir. Şahide yıldız desenli kısa sarıklı kavuk şeklinde başlığa sahiptir. Düşey dikdörtgen gövde üzerinde yaklaşık 45°lik bir açıyla birbirine paralel sekiz adet kartuş meydana getirilmiş kartuşlar birbirinden ince silmelerle ayrılmıştır. Kartuşların içeriği sülüs hatta Osmanlı Türkçesi kitabeyle doldurulmuştur. Kitabeye göre Ahmed Efendi H.1178 /M.1764-65 tarihinde vefat etmiştir.



Görsel 47: 2 Numaralı Mezar Başucu Taşının Ön Yüzü (V. ESEN, 2024)

- 1-*Hüve'l-Hayyü'l-Bâki*
- 2-*Yâ İlahi ol mübârek ism-i pakın izzeti*
- 3-*Hem resulün fahr-i âlem-i şâh-ı kevneyn hürmeti*
- 3- *Eyle kabrin ravza-ı cennet yâ ilahe'l-alemin*
- 4- *Gece gündüz eylesünler hür-ı gulman hizmeti*
- 5- *Merhûm ve mağfûr el-muhtac ila rahmete rabbe-*
- 6- *El-ğafur Camii Cedid İmamı Abdi*
- 7- *İmamzâde Hafız Ahmed Efendi ibn*
- 8- *Abdullah Efendi ruhiçün el-Fatiha sene 1178*

2 Numaralı Mezar Başucu Taşı Kitabesinin Okunuşu



Görsel 48: 2 Numaralı Mezar Başucu Taşının Ön Yüz Çizimi

3 Numaralı Mezar

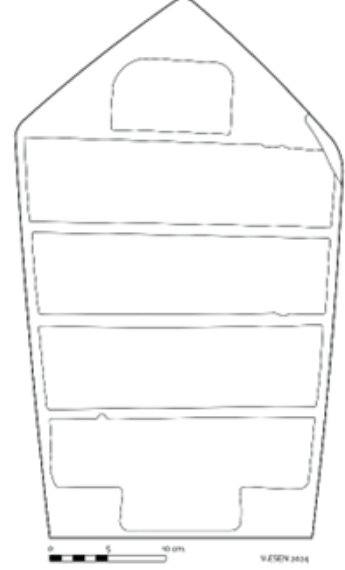
3 Numaralı mezar hazirenin güney tarafındaki çerçeve içerisinde yer almaktadır. Mezarıda yalnızca mermerden mamul başucu taşı bulunmakta ayakucu taşı bulunmamaktadır. Hadice Hatun'a ait olan şahide üçgen alınlığa ve aşağıya doğru giderek daralan düzgün olmayan dikdörtgen gövdeye sahiptir. Şahide; 46 cm boy, üstte 28 altta ise 22 cm olan en ve 8 cm kalınlığa sahiptir. Gövde üzerinde birbirine paralel yatay dikdörtgen altı adet kartuş meydana getirilmiş kartuşlar birbirinden ince silmelerle ayrılmıştır. Kartuşların içerisi sülüs hatta Osmanlı Türkçesi kitabeyle doldurulmuştur. Kitabeye göre Hadice Hatun H.1223/ M.1808-09 tarihlerinde vefat etmiştir.



Görsel 49: 3 Numaralı Mezar Başucu Taşının Ön Yüzü (V. ESEN, 2024)

- 1- *El-Bâki*
- 2- *Yeni Camii Şerifi Hatibi*
- 3- *Abdullah Efendi'ni n*
- 4- *Ehli Merhûme Hadice*
- 5- *Hatun ruhuna Fatıha*
- 6- *Sene 1223*

3 Numaralı Mezar Başucu Taşı Kitabesinin Okunuşu



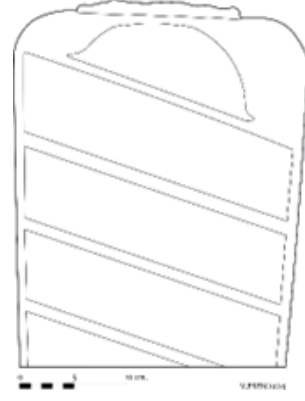
Görsel 50: 3 Numaralı Mezar Başucu Taşının Ön Yüz Çizimi

4 Numaralı Mezar

4 Numaralı mezar hazirenin güney tarafındaki çerçeve içerisinde yer almaktadır. Mezarıda yalnızca mermerden mamul başucu taşı bulunmakta ayakucu taşı bulunmamaktadır. Baş taşı yüzeyi tıraşlanmış başlığı kırılmıştır. Dikdörtgen şeklindeki gövde üzerindeki izlerden serlevha kısmı yarım daire şeklinde diğer kartuşların ise yaklaşık 45°lik bir açıyla birbirine paralel şekilde meydana getirildiği anlaşılmaktadır. Şahide 33 cm boy, 25 cm en ve 8 cm kalınlığa sahiptir.



Görsel 51: 4 Numaralı Mezar Başucu Taşının Ön Yüzü (V. ESEN, 2024)



Görsel 12: 4 Numaralı Mezar Başucu Taşının Ön Yüz Çizimi

5 Numaralı Mezar

5 Numaralı mezar hazirenin güney tarafındaki çerçeve içerisinde yer almaktadır. Mezar da yalnızca mermerden mamul başucu taşı bulunmakta ayakucu taşı bulunmamaktadır. Şahide Hamidî fes şeklinde başlığa ve dikdörtgen gövdeye sahiptir. Şahide ölçüleri toprak üzerinde kalan kısmı için 115 cm boy, 32 cm en ve 13 cm kalınlığı bulunmaktadır. Şahidenin alt kısmı gömülü olduğu için İbrahim Beğ'in ölüm tarihi okunamamıştır. Ancak daha önce yapılan bir yayında 1280/1864 tarihi okunması sebebiyle bu tarih esas alınmıştır (Aktaş Yasa- Kaya Yiğit-Yazar 2011: 30). Düşey dikdörtgen gövde üzerinde yaklaşık 45°lik bir açıyla birbirine paralel sekiz adet kartuş meydana getirilmiş kartuşlar birbirinden ince silmelerle ayrılmıştır. Serlevha kısmı diğerlerinden ayrı olarak yarım daire şeklinde meydana getirilmiştir. Kartuşların içerisi sülüs hatta Osmanlı Türkçesi kitabeyle doldurulmuştur.



- 1- *Ah mine'l-mevt*
- 2- *El çeküb bi'l- cümleden
ettim bekaya
rıhleti*
- 3- *Terk idüb gerüye mal ve
mülk ve devleti*
- 4- *Kim gelüb kabrim ziya-
ret eyleyen
ihvanımız*
- 5- *Okusunlar ruhum için
Kulhuvallah ayeti*
- 6- *Eşraf-ı handandan
Paşa*
- 7- *Beğzâde merhûm ve
mağfûr*
- 8- *el-Hac İbrahim Beğ'in*
- 9- *Ruhiçün el- Fatiha*
- 10- *Sene 1280*



Görsel 53: 5 Numaralı Mezar Başucu Taşının Ön Yüzü (V. ESEN, 2023)

5 Numaralı Mezar Başucu Taşı Kitabesinin Okunuşu

Görsel 54: 5 Numaralı Mezar Başucu Taşının Ön Yüz Çizimi

6 Numaralı Mezar

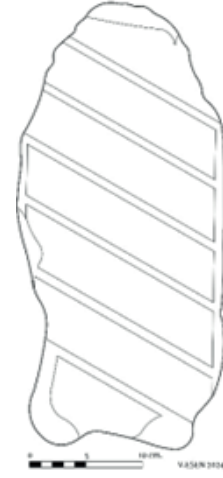
6 Numaralı mezar hazirenin güney tarafındaki çerçeve içerisinde yer almaktadır. Mezarıda yalnızca mermerden mamul başucu taşı bulunmakta ayakucu taşı bulunmamaktadır. Hadice Hanım'a ait olan şahide büyük oranda tahribata uğramış olup her yanından kırıkları bulunmaktadır. Mevcut haliyle 40 cm boy, 18 cm en ve 10 cm kalınlığa sahiptir. Gövde üzerinde yaklaşık 45°lik bir açıyla birbirine paralel yedi adet kartuş meydana getirilmiş kartuşlar birbirinden ince silmelerle ayrılmıştır. Kartuşların içerisi sülüs hatta Osmanlı Türkçesi kitabeyle doldurulmuştur. Kitabeye göre Hadice Hanım H.1231/M. 1815-16 tarihinde vefat etmiştir.



Görsel 55: 6 Numaralı Mezar Başucu Taşının Ön Yüzü (V. ESEN, 2024)

- 1- *El-Bâkî*
- 2- *Ucdu bağ-ı cennete...*
- 3- *Valideynin hasret koydu...*
- 4- *Fidanım Abdi İmamzâde Hafız*
- 5- *Abdullah Ağa kerimesi...*
- 6- *Hadice Hanım ruhuna...*
- 7- *Sene 1231*

6 Numaralı Mezar Başucu Taşı Kitabesinin Okunuşu



Görsel 56: 7 Numaralı Mezar Başucu Taşının Ön Yüz Çizimi

7 Numaralı Mezar

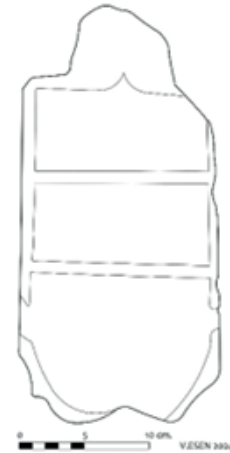
7 Numaralı mezar hazirenin güney tarafındaki çerçeve içerisinde yer almaktadır. Mezarıda yalnızca mermerden mamul başucu taşı bulunmakta ayakucu taşı bulunmamaktadır. Molla Abdullah'a ait olan şahide 32 cm boy, 15 cm en ve 8 cm kalınlığa sahiptir. Çeşitli yerlerinde kırıklar olan şahidenin başlığı da bulunmamaktadır. Gövde üzerinde birbirine paralel yatay dikdörtgen üç adet kartuş meydana getirilmiş kartuşlar birbirinden ince silmelerle ayrılmıştır. Kartuşların içerisi sülüs hatta Osmanlı Türkçesi kitabeyle doldurulmuştur. Kitabeye göre Molla Abdullah H.1179/M.1765-66 tarihlerinde vefat etmiştir.



Görsel 57: 7 Numaralı Mezar Başucu Taşının Ön Yüzü (V. ESEN, 2024)

- 1- *Merhûm Molla*
- 2- *Abdullah*
- 3- *Ruhuna Fatiha*
sene 1179

7 Numaralı Mezar Başucu Taşı Kitabesinin Okunuşu



Görsel 58: 7 Numaralı Mezar Başucu Taşının Ön Yüz Çizimi

8 Numaralı Mezar

8 Numaralı mezar hazirenin güney tarafındaki çerçeve içerisinde yer almaktadır. Mezarıda yalnızca mermerden mamul başucu taşı bulunmakta ayakucu taşı bulunmamaktadır. Başucu taşının deforme olan kısımları yanında sol üst ve sağ alt kısımları eksik durumdadır. Afife Hanım'ın şahidesi 50 cm boy, 20 cm en ve 8 cm kalınlığa sahiptir. Hotoz başlığa sahip olan şahidenin düşey dikdörtgen gövdesi yatay dikdörtgen kartuşlara ayrılmıştır. Söz konusu kartuşlar birbirinden ince silmelerle ayrılmış sülüs hatta Osmanlı Türkçesi kitabeyle doldurulmuştur. Kitabeye göre Afife Hanım H. 1228/ M.1813 tarihinde vefat etmiştir.



Görsel29: 8 Numaralı Mezar Başucu Taşının Ön Yüzü (V. ESEN,2024)

- 1- *Abdiimanzâde*
- 2- *Hafız Abdullah Ağa'nın kerimesi cennetmekâ(n)*
- 3- *Merhûme Afife Hanım ruhuna*
- 4-... *Sene 1227*

8 Numaralı Mezar Başucu Taşı Kitabesinin Okunuşu



Görsel 60: 8 Numaralı Mezar Başucu Taşının Ön Yüz Çizimi

9 Numaralı Mezar

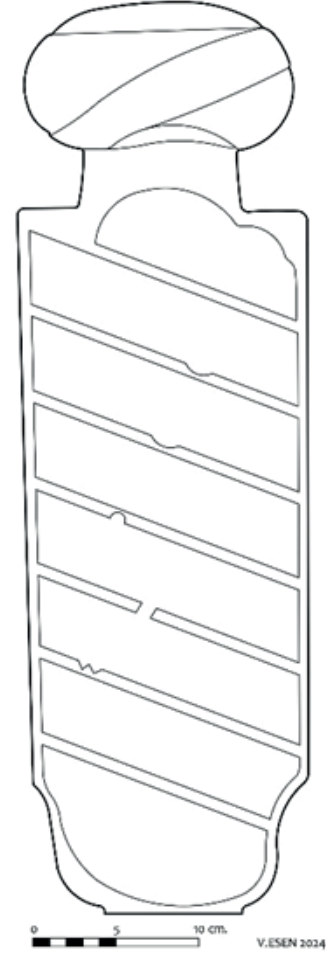
9 Numaralı mezar hazirenin güney tarafındaki çerçeve içerisinde yer almaktadır. Mezarıda yalnızca mermerden mamul başucu taşı bulunmakta ayakucu taşı bulunmamaktadır. Düşey dikdörtgen gövde ve çapraz sarıklı başlığı bulunan başucu taşı 55 cm boy, 17 cm en ve 8 cm kalınlığa sahiptir. Gövde üzerinde yaklaşık 45°lik bir açıyla birbirine paralel sekiz adet kartuş meydana getirilmiş kartuşlar birbirinden ince silmelerle ayrılmıştır. Kartuşların içerisi ta'lik hatta Osmanlı Türkçesi kitabeyle doldurulmuştur. Kitabeye göre Osman Kâmil Efendi H.1274 7 Receb/M. 1858 21 Şubat tarihinde vefat etmiştir.



Görsel 61: 9 Numaralı Mezar Başucu Taşının Ön Yüzü (V. ESEN, 2024)

- 1- *Ah mine'l-mevt*
- 2- *Mudurnu Naibi olub*
- 3- *Ezürkâni⁸ derviş*
- 4- *Zâde es-seyyid Ahmed*
- 5- *Rıfat Efendi'nin*
- 6- *Mahdumu es-seyyid*
- 7- *Osman Kâmil Efendi ruhuna*
- 8- *el-Fatiha sene 1274 fî 7 Receb*

9 Numaralı Mezar Başucu Taşı Kitabesinin Çevirisi



Görsel 62: 9 Numaralı Mezar Başucu Taşının Ön Yüz Çizimi

10 Numaralı Mezar

10 Numaralı mezar hazirenin güney tarafındaki çerçeve içerisinde yer almaktadır. Mezarda yalnızca mermerden mamul başucu taşı bulunmakta ayakucu taşı bulunmamaktadır. Düşey dikdörtgen gövdeli şahide 58 cm boy, 25 cm en ve 11 cm kalınlığa sahiptir. Şahidenin yıldız desenli kısa sarıklı kavuk şeklinde başlığı bulunmaktadır. Gövde üzerinde yatay dikdörtgen kartuşlar meydana getirilmiş olup bu kartuşlar ince silmelerle birbirinden ayrılmışlardır. Sülüs hatlı Osmanlı Türkçesi kitabeye göre merhum Mahmud H. 1228/ M. 1813 senesinde vefat etmiştir.

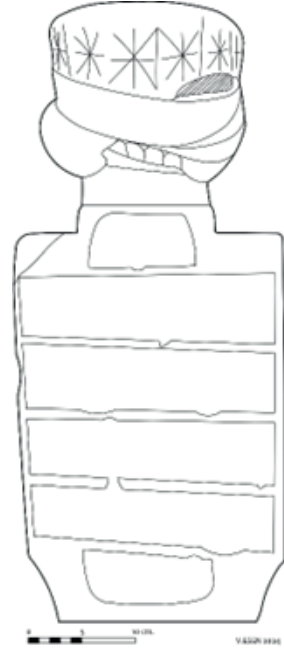
⁸ Yer ismi olmalıdır. Mısır'da Minufiye vilâyetine bağlı Zürkan adında köy bulunmaktadır.



Görsel 63: 10 Numaralı Mezar Başucu Taşının Ön Yüzü (V. ESEN,2024)

- 1- *El-Bâkî*
- 2- *Yeni Camii Hatibi*
- 3- *Molla Mustafa'nın*
- 4- *Oğlu merhûm Mahmud*
- 5- *Ruhuna Fatiha*
- 6- *Sene 1228*

10 Numaralı Mezar Başucu Taşı Kitabesinin Okunuşu



Görsel 64: 10 Numaralı Mezar Başucu Taşının Ön Yüz Çizimi

11 Numaralı Mezar

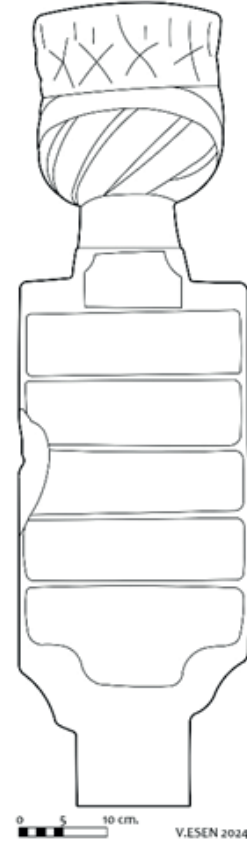
11 Numaralı mezar hazirenin güney tarafındaki çerçeve içerisinde yer almaktadır. Mezarda yalnızca mermerden mamul başucu taşı bulunmakta ayakucu taşı bulunmamaktadır. Şahide düşey dikdörtgen gövdeye ve yıldız desenli çapraz sarıklı kavuk şeklinde başlığa sahiptir. Gövde üzerinde birbirine paralel yatay altı adet kartuş meydana getirilmiş kartuşlar birbirinden ince silmelerle ayrılmıştır. Gövdesinde küçük bir parça kırık olan şahide 92 cm boy, 26 cm en ve 8 cm kalınlığa sahiptir. Sülüs hatlı Osmanlı Türkçesi kitabeye göre Abdullah Efendi H. 1217/ M. 1802-03 tarihinde vefat etmiştir.



Görsel 65: 11 Numaralı Mezar Başucu Taşının Ön Yüzü (V. ESEN,2024)

- 1- Hüve'l-Bâkî
- 2- Merhûm ve mağfur
- 3- İla rahmete rabbe'l-ğafûr
- 4- Yeni Camii Şerîf'in
- 5- Hatibi merhûm Abdullah
- 6- Efendi ruhuna Fatiha sene 1217

11 Numaralı Mezar Başucu Taşı Kitabesinin Okunuşu



Görsel 66: 11 Numaralı Mezar Başucu Taşının Ön Yüz Çizimi

12 Numaralı Mezar

12 numaralı mezar hazirenin güney tarafındaki çerçeve içerisinde yer almaktadır. Mezarda yalnızca mermerden mamul başucu taşı bulunmakta ayakucu taşı bulunmamaktadır. Şahide düşey dikdörtgen gövdeli taylasan sarıklı başlıklıdır. Mustafa Efendi'nin başucu taşı 96 cm boy, 26 cm en ve 10 cm kalınlığa sahiptir. Gövde üzerinde birbirine paralel yatay sekiz adet kartuş meydana getirilmiş kartuşlar birbirinden ince silmelerle ayrılmıştır. Sülüs hatlı Osmanlı Türkçesi kitabeye göre Mustafa Efendi H. 1258/ M. 1842-43 tarihinde vefat etmiştir.



- 1- *Hüve'l-Bâkî*
- 2- *Bâ silsile-i molla Abdullah oğlu*
- 3- *İderken Cami- i Cedîd'de hitabet*
- 4- *Fenâdan bekâya eyledi rihlet*
- 5- *İde kabrini Hak ravza-ı cennet*
- 6- *el-muhtaç ila rahmete rabbe'l-ğafûr*
- 7- *Mustafa Efendi ruhuna Fatiha*
- 8- *Sene 1258*



Görsel 67: 12 Numaralı Mezar Başucu Taşının Ön Yüzü (V. ESEN,2024)

12 Numaralı Mezar Başucu Taşı Kitabesinin Okunuşu

Görsel 68: 12 Numaralı Mezar Başucu Taşının Ön Yüz Çizimi

13 Numaralı Mezar

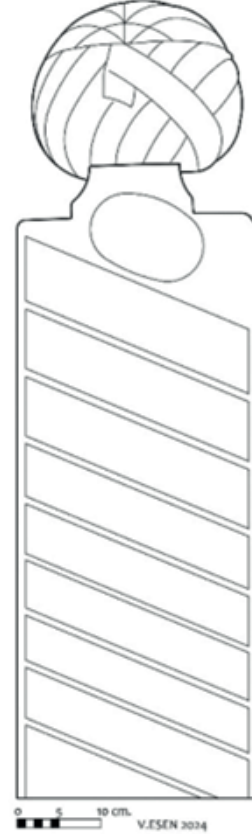
13 numaralı mezar hazirenin güney tarafındaki çerçeve içerisinde yer almaktadır. Mezarda yalnızca mermerden mamul başucu taşı bulunmakta ayakucu taşı bulunmamaktadır. Şahide düşey dikdörtgen gövdeli taylesan sarıklı başlıklıdır. Mehmed Efendi'nin başucu taşı 95 cm boy, 28 cm en ve 11 cm kalınlığa sahiptir. Gövde üzerinde yaklaşık 45°lik bir açıyla birbirine paralel dokuz adet kartuş meydana getirilmiş kartuşlar birbirinden ince silmelerle ayrılmıştır. Kartuşların içerisi ta'lik hatta Osmanlı Türkçesi kitabeyle doldurulmuştur. Kitabeye göre Mehmed Efendi H.1299 2 Şevval/M. 1882 17 Ağustos tarihinde vefat etmiştir.



Görsel 69: 13 Numaralı Mezar Başucu Taşının Ön Yüzü (V. ESEN,2024)

- 1- Hüve'l-Bâkî
- 2- Soyundu
- hırka-i ari
- 3- Bulundu nezd-i kâmilde
- 4- Girüb deryâ-yı tevhide
- 5- Alâka yok bu sahilde
- 6- Tarik-i Halveti
- arifanından
- 7- Yulandillizâde Hacı
- 8- Mehmed Efendi'nin
- ruhiçün
- 9- Fatiha 1299
- 2 Şevvâl

13 Numaralı Başucu Taşı Kitabesinin Okunuşu



Görsel 70: Numaralı Mezar Başucu Taşının Ön Yüz Çizimi

14 Numaralı Mezar

14 numaralı mezar haziresinin batı tarafında sonradan yapılan briketten mamul çerçeve içerisinde bulunmaktadır. Mezarda mermerden mamul başucu ve ayakucu taşları bulunmaktadır. Başucu taşı alta doğru seviyeli daralan gövdeye ve gövde üzerinde kenger yaprakları üzerinde yükselen güneş şeklinde tepeliğe sahiptir. Tepelikte 16 adet ışıktan oluşan demet ve bu demetin ortasında beş taç yapraklı bir çiçek yer bulmaktadır. Tepeliğin yerleştiği kenger yapraklarından oluşturulan demet ise "C" ve "S" kıvrımlarıyla gayet canlı bir görüntü aksettirmektedir. Şahide 122 cm boy, 36-24 cm arasında değişen en ve 11 cm kalınlığa sahiptir. Gövde üzerinde yaklaşık 45°lik bir açıyla birbirine paralel 10 adet kartuş meydana getirilmiş kartuşlar birbirinden ince silmelerle ayrılmıştır. Kartuşların içi ta'lik hatta Osmanlı Türkçesi kitabeyle doldurulmuştur. Kitabeye göre Hadice Hanım H.1325 4 Zilhicce/M. 1908 8 Ocak tarihinde vefat etmiştir.



Görsel 71: 14 Numaralı Mezarın Genel Görünüşü (V. ESEN 2024)

14 Numaralı mezarın ayakucu taşı, başucu taşında olduğu gibi alt kısma doğru daralma göstermekte olup 101 cm boy, 30-19 cm en ve 10 cm kalınlığa sahiptir. Ayrıca alt kısmından kırılmış daha sonra birleştirilmiştir. Ayakucu taşının gövdesinde ve tepeliğinde bitkisel süslemeler yer almaktadır. Bu süslemelere bakıldığında gövde üzerinde çeşitli tür ve şekillerde meydana getirilmiş kıvrım dallar ve yapraklar ile ele alınmış çiçeklerle karşılaşmaktadır. Bu çiçekler oval ya da hançere taç yapraklı çiçekler olması yanında zambak çiçeği şeklinde de kendini göstermektedir. Tepelik kısmına baktığımızda ise ince uzun sağ ve sola doğru eğilen yapraklar üzerinde yine farklı bir çiçek demetiyle karşılaşmaktadır. Bu çiçeklere bakıldığında oval üç ve beş taç yapraklı, sivri beş taç yapraklı çiçekler yanında merkezde açılmış gül gongcasıyla karşılaşılır. Bu haliyle tepelik sivri bir kemer şekline benzetilmiştir.



Görsel 72: 14 Numaralı Mezar Başucu Taşının Ön Yüzü (V. ESEN 2024)

- 1- Hüve'l-Bâkî
- 2- Yâ ilahi ol mübarek
ism-i pâkın îzzeti
- 3- Hem resulün fahr-i
alem şah-ı kevneyn hür-
meti
- 4- Eyleye müzeyyen ravza-
ı cennet yâ ilahe'l- alemin
- 5- Gece gündüz eylesünler
hor gülman hıdmeti
- 6- 1325 ıyd-ı adhisinin
dördü dar-ı bekâya rihleti
- 7- Otuz üç yaşında etti
nûş-u ecel şerbeti
- 8- Dört yavrusuyla
zevcine bıraktı firkati
- 9- Telgraf müdürü Meh-
med Hamdi Efendi zevcesi
- 10- Hadice Hanım ruhuna
eyleyin Fatıha hediyesi

14 Numaralı Başucu Taşı Kitabesinin Okunuşu



Görsel 73: 14 Numaralı Mezar Başucu Taşının Ön Yüz Çizimi



Görsel 74: 14 Numaralı Mezar Ayakucu Taşının
Ön Yüzü (V. ESEN 2024)



Görsel 75: 14 Numaralı Mezar Ayakucu Taşının
Ön Yüz Çizimi

15 Numaralı Mezar

15 Numaralı mezar hazirenin batı kısmında sonradan yapılmış briket çerçeve içerisinde bulunmaktadır. Mermerden mamul iki adet başucu taşı aynı çerçeve içerisinde yer almaktadır. Başucu tarafında olan kadına ayakucu tarafında olan erkeğe aittir. Kadın mezar taşı yarım daire kemerli alınlığa ve alt kısmına doğru giderek daralan gövdeye sahiptir. Alt kısmı kırık olan şahide 41 cm boy, 28-25 cm arasında değişen en ve 7 cm kalınlığa sahiptir. Gövde üzerinde yaklaşık 45°lik bir açıyla birbirine paralel dört adet kartuş meydana getirilmiş kartuşlar birbirinden ince silmelerle ayrılmıştır. Kartuşların içerisi ta'lik hatta Osmanlı Türkçesi kitabeye doldurulmuştur. Alt kısmının kırık olması sebebiyle gerek vefat tarihine gerekse vefat eden hanımın adına ulaşılamamaktadır.

15 numaralı mezar ayakucu tarafında bulunan şahide düşey dikdörtgen şeklinde olup 36 cm boy, 23 cm en ve 11 cm kalınlığa sahiptir. Gövde üzerinde birbirine paralel yatay üç adet kartuş meydana getirilmiş kartuşlar birbirinden ince silmelerle ayrılmıştır. Salih Efendi'ye ait olan şahidenin üst kısmı kırık ve kayıptır. Ta'lik hatlı Osmanlı Türkçesi kitabeye göre Salih Efendi H. 1264 23 Ramazan/ M. 1848 23 Ağustos tarihinde vefat etmiştir.



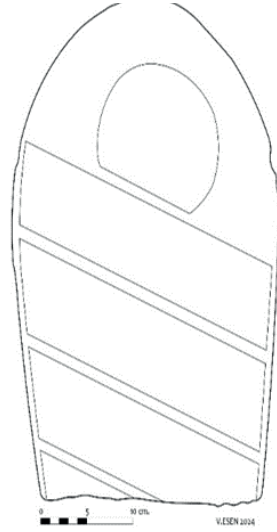
Görsel 76: 15 Numaralı Mezarın Genel Görünüşü (V. ESEN 2024)



Görsel 77: 15 Numaralı Mezar Başucu Taşının Ön Yüzü (V. ESEN 2024)

1- Hüve'l-Bâkî
*2- Mudurnu eşrâf-ı hand-
andan merhûm el-Hac*
3-(İbr)ahim Beğ'in zevcesi
merhûme ...

15 Numaralı Mezar Başucu Taşı
Kitabesinin Okunuşu



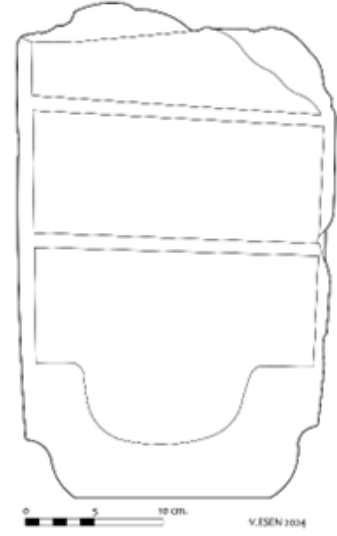
Görsel 78: 15 Numaralı Mezar
Başucu Taşının Ön Yüz Çizimi



Görsel 79: 15 Numaralı Mezar Ayakucu Tarafında Bulunan Şahidenin Ön Yüzü (V. ESEN 2024)

- 1- ...
 2- *Hafız Salih Efendi*
 3- *Ruhîcün Fatîha sene*
 1264 fi 23
 Ramazan

15 Numaralı Mezar Ayakucu Tarafında Bulunan Şahide Kitabesinin Okunuşu



Görsel 80: 15 Numaralı Mezar Ayakucu Tarafında Bulunan Şahidenin Ön Yüz Çizimi

16 Numaralı Mezar

16 Numaralı mezar hazirenin batısında sonradan briket ile yapılmış çerçeve içerisinde yer almaktadır. Mezarda mermerden mamul başucu ve ayakucu taşı bulunmaktadır. Başucu taşı üçgen alınlığa ve alta doğru gitgide daralan gövdeye sahiptir. Emine Hatun'a ait olan şahide 54 cm boy, 27-21 arasında değişen en ve 8 cm kalınlığa sahiptir. Gövde üzerinde birbirine paralel yatay altı adet kartuş meydana getirilmiş kartuşlar birbirinden ince silmelerle ayrılmıştır. Sülüs hatlı Osmanlı Türkçesi kitabeye göre Emine Hatun H. 1226/ M. 1811-12 tarihinde vefat etmiştir. Form olarak başucu taşının bir kopyası olan ayakucu taşı 25 cm boy, 18-18 cm arasında değişen en ve 8 cm kalınlığa sahiptir.



Görsel 81: 16 Numaralı Mezarın Genel Görünüşü (V. ESEN 2024)



Görsel 82: 16 Numaralı Mezar Başucu Taşı Ön Yüzü (V. ESEN 2024)

- 1- *El-Bâkî*
- 2- *Yeni Cami Hatibi Molla*
- 3- *Mustafa'nın ehli*
- 4- *Merhûme Emine Hatun*
- 5- *Ruhuna Fatiha*
- 6- *Sene 1226*

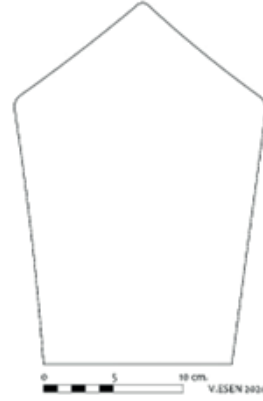
16 Numaralı Mezar Başucu Taşı Kitabesinin Okunuşu



Görsel 83: 16 Numaralı Mezar Başucu Taşı Ön Yüz Çizimi



Görsel 84: 16 Numaralı Mezar Ayakucu Taşı Ön Yüzü (V. ESEN 2024)



Görsel 85: 16 Numaralı Mezar Ayakucu Taşı Ön Yüz Çizimi

17 Numaralı Mezar

17 Numaralı mezar haziresinin batı kısmında sonradan briket ile oluşturulmuş çerçeve içerisinde yer almaktadır. Mezarda yalnızca mermerden mamul başucu taşı bulunmakta ayakucu taşı bulunmamaktadır. Şahide düşey dikdörtgen formda olup herhangi bir başlığa sahip değildir. Hafız Ağa'ya ait olan başucu taşı 47 cm boy, 26 cm en ve 8 cm kalınlığa sahiptir. Gövde üzerinde birbirine paralel yatay beş adet kartuş meydana getirilmiş kartuşlar birbirinden ince silmelerle ayrılmıştır. Ta'lik hatlı Osmanlı Türkçesi kitabeğe göre H. 1251 15 Zilkade/M. 1836 3 Mart tarihinde vefat etmiştir.



Görsel 86 17 Numaralı Mezarın Genel Görünüşü (V. ESEN 2024)



Görsel 87: 17 Numaralı Mezar Başucu Taşı Ön Yüzü (V. ESEN 2023)

- 1-*Dergâh- âli gediklülere*
 - 2-*Merhûm ve mağfurun leh*
 - 3- *Cennetmekân huld âşiyân*
 - 4- *el- Hâc Hafız Ağa'nın*
 - 5- *Ruhiçün el- Fatıha sene 1251 Fi 15*
- Zilkade**

17 Numaralı Mezar Başucu Taşı Kitabesinin Okunuşu



Görsel 88: 17 Numaralı Mezar Başucu Taşı Ön Yüz Çizimi

18 Numaralı Mezar

18 Numaralı mezar hazirenin batı tarafında sonradan yapılan briketten yapılan çerçeve içerisinde bulunmaktadır. Mezarda mermerden mamul başucu ve ayakucu taşları bulunmaktadır. Tevfik Efendi'ye ait olan başucu taşı 165 cm boy, 33 cm en ve 15 cm kalınlığa sahiptir. Çapraz sarıklı başlığa ve düşey dikdörtgen şeklinde gövdeye sahiptir. Gövde üzerinde birbirine paralel yatay 14 adet kartuş meydana getirilmiş kartuşlar bir-

birinden ince silmelerle ayrılmıştır. Sülüs hatlı Osmanlı Türkçesi kitabeye göre Tevfik Efendi H. 1328/ M. 1910-11 senesinde vefat etmiştir. Tevfik Efendi'nin ayakucu taşı 153 cm boy, 28 cm en ve 14 cm kalınlığa sahip olup gayet sade şekilde meydana getirilmiştir.



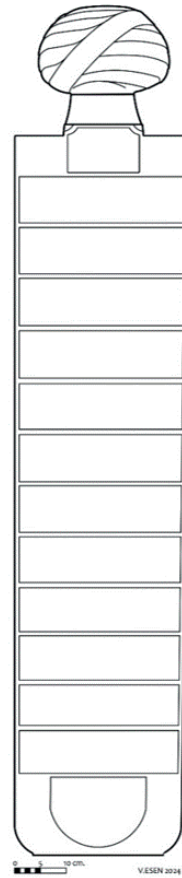
Görsel 89: 18 Numaralı Mezarın Genel Görünüşü (V. ESEN 2024)



Görsel 90: 18 Numaralı Mezar Başucu Taşı Ön Yüzü (V. ESEN2024)



Görsel 91: 18 Numaralı Mezar Ayakucu Taşı Ön Yüzü (V. ESEN 2024)



Görsel 92: 18 Numaralı Mezar Başucu Taşı Ön Yüz Çizimi



Görsel 93: 18 Numaralı Mezar Ayakucu Taşı Ön Yüz Çizimi

1- Hüve'l-Bâki

- 2- Çün misafirhânedir dünya hakikatde heman*
- 3- Kimi gelür kim gider devr ider durmaz cihân*
- 4- Eşraf-ı Şehr-i Mudurnu Hacı Teyfik namdar*
- 5- Eylemişdi beldeyi lütf-u sühasi şaduman*
- 6- Bi-hesab mal ve menaliyle tevazu eylenüb*
- 7- Herkese ahali-i hicaza hayrı olmuşdur ayan*
- 8- Bildi dünyanın bekâsın olmadığın işbu zât*
- 9- Çekdi faniden elin azim olub sÛy-i cinân*
- 10- İrtihale tarihi Teyfik-i halık-ı bir seza*
- 11- (1328) Erişir Teyfik'e Teyfik-i hüday-ı müsteân*
- 12- Allah-u veliyyü't-Teyfik ve nimetü'r-refik*
- 13- (1326) Hacı Teyfik Efendi'nin ruhu*
- 14- İçün Fatiha sene 1328*

18 Numaralı Mezar Başucu Taşı Kitabesinin Okunuşu

19 Numaralı Mezar

19 Numaralı mezar hazirenin batı kısmında sonradan briket ile oluşturulmuş çerçeve içerisinde yer almaktadır. Mezarda yalnızca mermerden mamul ayakucu taşı bulunmakta ve bu taş başucu taşı yerine kullanılmaktadır. Ayakucu taşı 26 cm boy, 10 cm en ve 5 cm kalınlığa sahip olup yüzeyinde bitkisel süslemeler bulunmaktadır. Kıvrım dal ve yapraklar simetrik olarak karşılıklı tasvir edilmiş ve bu haliyle tepelik oluşturulmuştur. Gövde kısmında ise yine kıvrım dal ve yapraklar mevcut olmakla birlikte dört taç yapraklı bir çiçeğe de yer verilmiştir.



Görsel 94: 19 Numaralı Mezarın Genel Görünüşü (V. ESEN 2024)



Görsel 95: 19 Numaralı Mezar Ayakucu Taşının Ön Yüzü (V. ESEN 2023)



Görsel 96: 19 Numaralı Mezar Ayakucu Taşının Ön Yüz Çizimi

4. Değerlendirme ve Karşılaştırma

4.1. Kanuni Sultan Süleyman Camii

Kanuni Sultan Süleyman Camii kareye yakın dikdörtgen planlı, kuzeyde yer alan son cemaat yeri ve kuzeybatı köşede yer alan minaresiyle gayet mütevazı klasik Osmanlı camisidir. Moloz taş, tuğla ve az da olsa kesme taş ile inşa edilen caminin dışta tuğla minaresi dışında herhangi bir süslemeye rastlanılmamıştır. Selçuklu tuğla işçiliğini anımsatan minare Osmanlı tuğla işçiliğinin güzel örneklerinden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Cami ahşap tavanlı kırma çatılı ve kirpi saçaklıdır.

Caminin içinde ise son restorasyon çalışmasında kaldırılan ahşap mahfil aynalığında yer alan bitkisel süslemeler, tavan göbeğinde bulunan geometrik süslemeler, mihrap kitabeliğinde bulunan revzen-i menkuş geometrik ve yazı içeren süslemeler dışında herhangi bir süsleme kompozisyonuyla karşılaşmaz. Mihrapta bulunan bitkisel süslemeler son restorasyonla eklenmiş süslemelerdir. Ayrıca cami bünyesinde mihrap kitabeliği dışında herhangi bir yazı unsuruna ya da kitabe rastlanılmamıştır.

4.2.Hazire ve Mezar Taşları

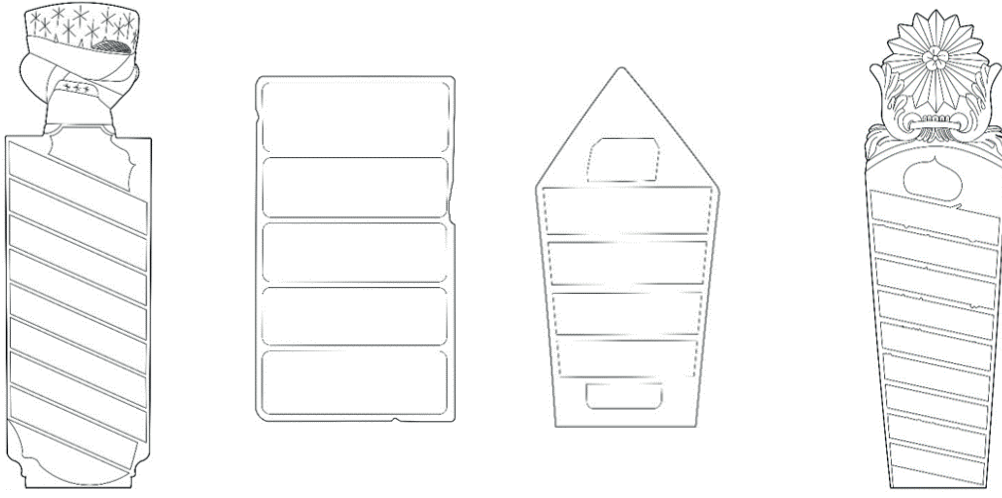
4.2.1.Malzeme ve Teknik

Kanuni Sultan Süleyman Camii haziresinde bulunan Osmanlı Dönemi mezar taşlarının tamamı tek parça mermer malzemeden meydana getirilmiştir. Hazirenin güney tarafında bulunan erkek mezar taşı başlıkları ise yörede bulunan taş malzemeden yapılmıştır. Mezar taşlarının yapım tekniğine bakıldığında iki kazıma ve kabartma tekniği olarak iki teknik karşımıza çıkmaktadır. Kazıma tekniği başlık ve tepeliklerde, kabartma tekniği ise kitabe, kitabe kartuşlarının oluşumunda ve başlıklarda kendini göstermektedir.

4.2.2.Mezar Taşı Tipleri

4.2.2.1. Gövde Ön GörünüŖleri

Kanuni Sultan Süleyman Camii haziresinde bulunan Osmanlı Dönemi mezar taşları incelemelerinde dikdörtgen görünüŖlü ve alta doğru gittikçe daralan ikizkenar yamuk ön görünüŖlü taşlar olmak üzere iki tür görünüŖ tespit edilebilmiŖtir⁹. Dikdörtgen ön görünüŖlü mezar taşları 1, 2, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 15a, 17, 18a, 18b numaralı mezar taşları ikizkenar yamuk ön görünüŖlü mezar taşları ise 3, 14a, 14b, 15b, 16a, 16b ve 19 numaralı mezar taşlarıdır.







Dikdörtgen Ön GörünüŖlü Mezar Taşı Örnekleri İkizkenar Yamuk ön görünümlü Mezar Taşı Örnekleri

4.2.2.2.Gövde Yatay Kesitleri

Ölçüleri farklı olmakla birlikte dört farklı tipte gövde yatay kesitiyle karşılaŖılmıŖtır. Bunlardan ilki kısa düz yan yüzlerden sonra içbükey bir yay çizer ve sonrasında yine düz devam edenlerdir. Bu tip kesitlerin tamamına şahidelerde karşılaŖılmıŖ dokuz adet başucu taşında kendini göstermiŖtir. İkinci tipte ise kısa olan düz yan kenarlardan sonra dışbükey bir yay çizer. Yayıdan sonra oval bir hatla devam eder. Bu tip iki adet ayakucu taşında ve beŖ adet başucu taşında olmak üzere toplamda yedi adet mezar taşında tercih edilmiŖtir. Üçüncü tipte kısa düz yan kenarlardan sonra yaklaşık 45°lik bir pah çekilmekte pahtan sonra düz bir şekilde devam edilmektedir. Sadece bir adet başucu taşında karşılaŖılan bir tiptir. Dördüncü tip kısa düz kenarlar uzun düz kenarlarla birleŖerek dikdörtgen Ŗeklini vermektedir. Bu tipte sadece bir şahidede karşılaŖılmaktadır.

⁹ Örnekler için bkz. AktaŖ Yasa, A., Kaya Yiğit, B., Yazar, T. 2011, "Bolu Müzesinde Bulunan Osmanlı Dönemi Mezar Taşları", 21. Yüzyılda Köroğlu ve Bolu AraŖtırmaları Uluslararası Köroğlu, Bolu Tarih ve Kültürü Sempozyumu Bildirileri, (17-18 Ekim 2009 Bolu, Dörtdivan/Türkiye) Editörler: A. Yaman-A. AktaŖ Yasa-E. Öztürk-B. Kaya Yiğit, AİBÜ BAMER Yayınları No: 9, Bolu, 73. Çelemoğlu, Ŗuayip. "Sinop/Ayancık/Tarakçı Köyü Gebelit Camisi ve Mezar Taşları". Amisos 6, sy. 10 (Haziran 2021): 40-41.

1 TİP		1, 2, 6, 7, 8, 10, 11, 12 ve 15a numaralı mezar taşlarında karşılaşılan tiptir.
2 TİP		3, 4, 13, 14a, 14b, 15b ve 19a numaralı mezar taşlarında karşılaşılan tiptir.
3 TİP		5 numaralı başucu taşında karşılaşılan tiptir.
4 TİP		9 numaralı başucu taşında karşılaşılan tiptir.

4.2.2.3. Mezar Taşı Başlıkları

Hazire içerisinde yer alan Osmanlı Dönemi mezar taşlarına bakıldığında başlık ve tepelik olmak üzere iki farklı uygulama ile karşılaşılmaktadır. Erkek mezar taşlarında sarık, kavuk ve fes olmak üzere üç farklı başlık tipine rastlanmaktadır. Kadın mezar taşlarında ise hotoz başlık, sivri kemer, üçgen, bitkisel ve güneş tepeliklere rastlanmaktadır. Tüm bunların dışında başlık başlıksız şahideler de bulunmakta olup ayrıca başlık izi bulunup başlığı kayıp olan şahideler de mevcuttur.

Sarıklar iç başlığa dıştan ince bezin dilimlenmiş halinde sarıldığı, iç başlığın çok az veya hiç görülmediği başlıklardır (Çal 2015: 310). Dört adet şahidede karşılaşılan sarık başlıklar üç farklı tip göstermektedirler. Çapraz sarıklı olarak değerlendirilen başlık ilk tip olup iki şahidede karşılaşılmıştır (9b ve 18b). Başa tam oturan, kalıpsız, takke türü bir başlığın etrafına ince şeritli bir sarığın sarılması ile hazırlanmaktadır. Daha çok orta dereceli medreseliler ile son dönemde esnaf tarafından kullanılan bu tür başlıkların en bariz özelliği, sarığın başlık üzerine çapraz şekilde sarılması ve son burma dilimli tek bir sarığın altına gelecek şekilde sağ üst köşeden, sol alt köşeye doğru çapraz bir şerit oluşturmaktır (Güzel 2015: 103-104).



Tip 1 Sarık Şekli Başlık Örnekleri

Sarıklardan ikinci tipe ise destar, başlığa sağdan sola ya da soldan sağa yatay ve düz şekilde sarılmıştır. Bazı örneklerinde başlığın üst bölümünde sarığın uç kısmı sarkıtılmıştır. Bu sarkıtılan kısma taylasan¹⁰ denilmektedir (Güzel 2015: 87). Bu tipe bir adet başlıkta rastlanılmaktadır (13b).

Sarıklardan üçüncü tip tarikat başlıklarından Halveti tacı şeklinde başlıklardandır. Başa tam oturan ve dış yüzü iç içe V şeklinde dilimlenmiş olan takke dört terklidir. Alt yarısı enli çapraz dilimlerle sarılmıştır (Çal 2015: 314). Bu tipe bir adet başlığa rastlanılmıştır.

¹⁰ Tarikat şeyhlerinin ve sofuların başlarına sardıkları sarıkların, sarık kıvrımları arasından aşağı sarkıttıkları sarık ucunun adı. (KOÇU, Reşat Ekrem, Türk Giyim Kuşam ve Süslenme Sözlüğü, Ankara, 1969, s.223)



Tip 2 Sarık Şekilli Başlık Örneği



Tip 3 Halveti Tacı Şeklinde Başlık Örneği

Bir diğer başlık türü olan kavuğun alt yarısına değişik biçimlerde destar (tülbent) sarılır. Sarıklarda bu genellikle dilimler halinde iken burada taşkın, tek yüzeyle parçalar gibidir. Paşalı, kâtibi, hartavi, nezkeb ve horasani gibi farklı tipte olanları bulunmaktadır. Kâtibi denilen başlık bezemesinden dolayı yıldız dikişli olarak da kabul edilmiştir. İstanbul'da orta dereceli memur ve esnaf mezar taşlarında Anadolu'da imam, kâtip, hafız mezar taşlarında görülür. 18. yüzyıl ile 19. yüzyılın ilk yarısında kullanılmıştır (Çal 2015: 312-313). Hazirede dört adet kavuk şeklinde başlığa rastlanmıştır. Bu başlıklardan biri destar sarılışı bakımından diğerlerinden ayrılmaktadır. Bu şekliyle nezkeb şeklinde başlık¹¹ olarak değerlendirilmiştir.



Kâtibi Kavuk Şeklinde Başlık Örneği



Nezkeb Kavuk Şeklinde Başlık Örneği

Bir diğer başlık türü olan fesler dönemin padişahının giydiği başlığa göre isimlendirilmiş olup Mecidiye, Aziziye ve en yaygın olan Hamidiye gibi isimlerle anılmaktadırlar (Çal 2015: 314). Hazirede bulunan şahideler arasından sadece bir tanesinde fes şeklinde başlığa rastlanmıştır (5b). Bu fes şekilli başlık alt çapı üst çapından¹² geniş olması ve boyunun uzun olması sebebiyle Hamidiye fes özelliği göstermektedir.

¹¹ Benzer Örnekler İçin Bkz. Çal, H. 2015, "Türklerde Mezar-Mezar Taşları", Aile Yazıları, 8, TC. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Yayını, Ankara, s. 313.

¹² Benzer örnekler için bkz. H. Çal, "Türklerde Mezar-Mezar Taşları", s. 314.



Fes Şekilli Başlık Örneği (Hamidiye)

Kadın mezar şahidelerinde bir adet başlığa rastlanmaktadır (8b). Bu başlık genelde hotoz olarak adlandırılan düz hatlı başlıklardan farklı olarak gitgide daralıp yükselen dört kademeli dairevi bir başlıktır. Başlık ile boyunun birleştiği yerde de dairesel formda bir çıkıntı bulunmaktadır.



Kadın Başlık Örneği

Başlık haricinde kadın mezar şahidelerinde tepeliklerle karşılaşılımıştır. Bu tepelikler; üçgen tepelikler, sivri kemerli tepelikler, bitkisel tepelikler ve güneş motifli tepelikler olmak üzere dört farklı tepelik ile karşılaşılmaktadır. Üçgen tepeliklerde şahidenin üst kısmı üçgen şeklinde sonlanmaktadır (3b ve 16b). Bu tip tepelikler şahide yanında ayakucu taşında da görülmektedir (16a ve 18a). Sivri kemerli tepelikli tipte de şahidenin üst kısmı sivri kemer şeklinde sonlanmaktadır (15b).



Üçgen Tepelikli Örnek (b)



Üçgen Tepelikli Örnek (a)



Sivri Kemerli Tepelikli Örnek

Bitkisel tepelikli tipte şahidenin üst kısmı sınırlarını bitkisel süslemeler belirlemekte tepelik bitkisel bir taç şekline dönüşmektedir. Bu tip tepeliklerden yalnızca iki adet ayakucu taşında karşılaşılmıştır (14a ve 19a). Güneş motifli tepelikli tipte şahidenin üst kıs-

¹³ Benzer örnekler için Bkz. Grammont, J.-Bacqué-vd. L. 1990, "Les Cimétieres Ottomans Comme Source Historique. Methodologie Et Possibilites De Traitement Par L'informatique", (Tarihsel Kaynak Olarak Osmanlı Mezarlıkları).

mı kenger yaprakları arasında yükselen 16 kollu bir yıldızla sonlanmıştır. Güneş motifli tepeliğe yalnızca bir şahide karşılaşılmaktadır (14b).



Bitkisel Tepelikli Örnekler

4.2.3. Mezar Taşı Bezemeleri

Kanuni Sultan Süleyman Camii haziresinde bulunan 23 adet mezar taşı incelendiğinde yalnızca üç mezar taşında bezemeye karşılaşılmıştır (14a, 14b ve 19a). Bu bezemeler S ve C kıvrımdal ve yapraklardan oluşan hayali bitkisel süslemeler olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu süsleme düzeni içerisinde sivri ya da oval üç, dört, beş ya da altı taç yaprağına sahip çiçekler yanında gül goncası ile de karşılaşılmıştır. Bitkisel bezemeye birlikte ele alınan bir diğer süsleme de güneş motifli tepelikli şahide kendini gösterir. Güneş motifli S ve C kıvrımları oluşturan kenger yaprakları arasında yükselmektedir.

4.2.4. Mezar Taşı Kitabeleri

4.2.4.1. Başlangıç İfadeleri

a. Allah'ın Sıfatları

Kitabelerde tanrıya atfedilen el-Bâki, Hüve'l-Bâki ve Hüve'l-Hayyü'l-Bâki olmak üzere üç sıfat ile karşılaşılmıştır. Hüve'l-Hayyü'l-Bâki iki, el-Bâki dört ve son olarak Hüve'l-Bâki sıfatı ise altı baş ucu taşında kendine yer bulmuştur.

Allah'ın Sıfatları	Şahide Numaraları	Tarih (M)
Hüve'l-Hayyü'l-Bâki	1 ve 2	1817 ve 1759-60
El-Bâki	3, 6, 10 ve 16	1808- 09, 1815-16, 1813 ve 1811-12
Hüve'l-Bâki	11, 12, 13, 14, 15b ve 18	1802- 03, 1842-43, 1882, 1908, 1848 ve 1910-11

b. Serzeniş

Mezar taşı kitabelerinde sitem bildiren bir ifade bulunmaktadır. Bu ifade Ah mine'l-mevt ifadesi olup iki mezar taşında karşılaşılmıştır.

Serzeniş İfadesi	Şahide Numarası	Tarih (M)
Ah mine'l-mevt	5 ve 9	1864 ve 1858

4.2.4.2. İnsanlara Uyarı

Kitabeli mezar taşlarından bu başlık altında değerlendirebileceğimiz bir adet mezar taşı bulunmaktadır. Bu mezar taşı kitabelesinde dünyanın geçiciliğine vurgu yapan ifade yer almaktadır.

İnsanlara Uyarı İfadesi	Şahide Numarası	Tarih (M)
Çün misafirhanedir dünya hakikatde heman	18	1910-
<i>Kim gelür kim gider devr ider durmaz cihân</i>		11

4.2.4.3. Durum Bildirme

Ölümün gerçekleştiğinin edebi bir dille yansıtan durum bildirme ifadelerine hazirede bulunan şahidelerden yedi tanesinde yer verilmiştir.

Durum Bildirme İfadesi	Şahide Numarası	Tarih (M)
Bildi dünyanın bekasın olmadığın işbu zât Çekdi faniden elin azim olub sÿy-i cinan İrtihale tarihi Tefvik-i hâlik-i bir seza	18	1910- 11
El çeküb bi'l- cümleden etdim bekâya rihleti Terk edüb gerüye mal-mülkü devleti	1 ve 5	1817 ve 1864
Ucdu bağ-ı cennete... Valideynin hasret koydu...	6	1815- 16
Fenâdan bekâya eyledi rihlet	12	1842- 43

Soyundu hırka-i ari Bulundu nezd-i kâmilde Girüb deryâ-yı tevhide Alâka yok bu sahilde	13	1882
1325 ıyd-ı adhâsının dördü dar-ı bekâyâ rıhleti Otuz üç yaşında etti nûş ecel şerbeti Dört yavrusuyla zevcine bıraktı firkâti	14	1908

4.2.4.4. Allah'tan İstek

Kitabelerin üç tanesinde Allah'tan istek ifadelerine rastlanılmış ölen kişinin kabrinin cennet bahçesine çevrilmesi istenmiştir. Bu istek doğrudan ya da Hz. Peygamberin hürmeti aracılığıyla edebi bir dille gerçekleştirilmiştir.

Allah'ın Sıfatları	Şahide Numaraları	Tarih (M)
Yâ İlahi ol mübârek ism-i pakın îzzeti Hem resulün fahr-i âlem-i şâh-ı kevneyn hürmeti Eyle kabrin ravza-ı cennet yâ ilahe'l-ale- min Gece gündüz eylesünler hûr-ı gılman hizmeti	2	1759- 60
Yâ ilahi ol mübarek ism-i pâkın îzzeti Hem resulün fahr-i alem şâh-ı kevneyn hürmeti Eyleye müzeyyen ravza-ı cennet yâ ilahe'l- alemin Gece gündüz eylesünler hûr-ı gılman hizmeti	14	1908
Eyle kabrin ravza-ı cennet yâ ilahe'l-ale- min	2	1759- 60

4.2.4.5. İnsanlardan İstek

İnsanlardan istek içeren 18 kitabe bulunmaktadır. Bu istekler iki surenin ruhlarına hediye edilmesini içermektedir. Surelerden ilki Fatıha suresidir. Diğerleri ise kitabelerde Kulhuvallah ayeti olarak geçen İhlas Suresi'dir.

İnsanlardan İstek İfadesi	Şahide Numarası	Tarih (M)
Kim gelüb kabrim ziyaret eden ihvân Okusunlar ruhum için kulhuvallah Ayeti	1 ve 5	1817 ve 1864
Ruhiçün el-Fatiha	1, 2, 8, 13, 15a, 17 ve 18	1817, 1759-60, 1813, 1882, 1848,1836 ve 1910-11
Ruhuna el-Fatiha	6 ve 9	1815- 16 ve 1858
Ruhuna Fatiha	3, 7, 10, 11, 12 ve 16	1808- 09, 1765-66, 1813,1802- 03, 1842-43 ve 1811-12
Ruhuna eyleyin Fatiha hediyesi	14	1908

4.2.4.6. Sülale Adı

Kitabeler arasında Abdiimamzâde, Paşabeğzâde, Dervişzâde ve Yılandillizâde olmak üzere dört sülale adı geçmekte olup Abdiimamzâde dört şahide diğerleri ise birer şahide karşılaşılan sülale adlarıdır.

Sülale Adı	Şahide Numarası	Tarih (M)
Abdiimamzâde	1, 2, 6 ve 8	1817, 1759-60, 1815-16 ve 1813
Paşabeğzâde	5	1864
Dervişzâde	9	1858
Yılandillizâde	13	1882

4.2.4.7. İsimler

Kitabeler arasında Hadice, Afife ve Emine olmak üzere üç farklı isimle karşılaşılmaktadır. Bu isimlerden Hadice ismine üç kitabede diğer isimlere ise birer kitabede rastlanılmıştır.

Kadın İsimleri	Şahide Numarası	Tarih (M)
Hadice	3, 6 ve 14	1808- 09, 1815-16 ve 1908
Afife	8	1813
Emine	16	1811- 12

Kitabeler arasında Muhammed, Ahmed, İbrahim, Abdullah, Hafız Ağa, Osman Kâmil, Mahmud, Mustafa, Mehmed, Salih ve Tefik olmak üzere 11 erkek ismine rastlanmıştır. Bu isimlerden yalnızca Abdullah ismine iki kitabede diğer isimlere ise birer kitabede rastlanılmıştır.

Erkek İsimleri	Şahide Numarası	Tarih (M)
Muhammed	1	1817
Ahmed	2	1759-60
İbrahim	5	1864
Abdullah	7 ve 11	1765-66 ve 1802-03
Hafız Ağa	17	1836
Osman Kâmil	9	1858
Mahmud	10	1813
Mustafa	12	1842-43
Mehmed	13	1882
Salih	15	1848
Tevfik	18	1910-11

4.2.4.8. Akrabalık Bağı Olanlar

Akrabalık bağı olan dört şahideye rastlanılmıştır. Babanın ismi ve mesleğinden dolayı Abdiimamzâde aile ismine sahip olan ailenin dört üyesi hazirede bulunmaktadır.

Akrabalık Bağ	İsim	Şahide Numarası	Tarih (M)
Baba	Abdullah	11	1802-03
Eş	Hadice	3	1808-09
Kız	Afife	8	1813
Kız	Hadice	6	1815-16

4.2.4.9. Tarih

Tarih (M)	Adet
18. yy	2
19. yy	13
20. yy	2
Belirsiz	2
Toplam	19

5. Sonuç

Herhangi bir kitabesi olmayan Kanuni Sultan Süleyman Camii banisinin arşivde yer alan bir evrak sayesinde Kanuni Sultan Süleyman olduğu kesinleştirilmiştir. Cami genel özellikleri göz önüne alınarak tarihlendirilmiştir. Bu minvalde caminin, Kanuni Sultan Süleyman'ın şehzadelik döneminde Bolu'ya sancakbeyi olarak atandığı sıralarda dolaısıyla Osmanlı sultanı olduğu 1520 tarihinden önce inşa ettirilmiş olabileceği sonucuna varılmıştır.

Caminin geçirmiş olduğu onarım ve restorasyonlar sonucunda değişikliklere uğradığı görülmektedir. Bu değişikliklerden iki tanesi son onarımda kaldırılan ahşap mahfil ve yeniden süslenen mihraptır. Kuzeybatı köşede kapatılmış minareye geçiş kapısı bulunması daha önce burada bir mahfilin olduğuna işaret olarak sayılabilir. Keza Bolu merkezde bulunan 16. yüzyıl camilerinin (Karaköy Cuma Camii ve Şemsi Ahmed Paşa İmaret Camii gibi) tümünde ahşap mahfile rastlamak mümkündür. Bu sebeple mahfilin kaldırılması yapının özgün halinden uzaklaşmasına neden olan uygulamalardan biri olarak görülmektedir.

Mihrap son restorasyonda kıvrım dal ve yapraklar yanında hayali bitkisel süslemelerle canlı renkler kullanılarak bezenmiştir. Bu süsleme düzenine taş mihraplarda karşılaşılan bir düzen değildir. Bu sebeple bu uygulama da yapıyı özgün halinden uzaklaştıran bir uygulama olarak değerlendirilmektedir.

Kuzeybatı köşede bulunan minaresinde tuğla dizilimleri gerçekleştirilen düzenlemeler ve minare gövdesine yerleştirilen rozetler dikkate değer olup 16. yüzyıl Osmanlı tuğla işçiliğinin en güzel örneklerinden biri olarak karşımıza çıkmaktadır.

Hazirede bulunan Osmanlı dönemi mezar taşları, malzeme, teknik, süsleme gibi farklı açılardan değerlendirilmiş aynı zamanda başlık ve tepelik tipleri belirlenmeye çalışılmıştır. Mezar taşlarının tümünün ayrıntılı tanımları yanında çizimleri gerçekleştirilmiş transkripsiyonları da verilmiştir. Kitabe içerikleri irdelenerek Allah'tan istekler insanlardan beklentiler ya da insanlara uyarılar gibi ifadeler incelenmiş başlıklar altında verilmiştir. Bunun dışında sülale adları tespit edilmiş bir ailenin dört üyesinin akrabalık derecesi belirlenmiştir.

Hazirede 19 adet baş ucu taşı, üç adet ayak ucu taşı olmak üzere toplamda incelenen 22 adet Osmanlı dönemi mezar taşı teknik, biçim ve süsleme bakımından geleneksel Osmanlı mezar taşlarının tüm özelliklerini göstermektedirler. Mezar taşları 18, 19 ve 20. yüzyıla aittirler. Söz konusu hazirede yapılacak sondaj çalışmasıyla hem mezar taşı sayısının artabileceğini hem de daha erken tarihlere ait mezar taşlarıyla karşılaşılabileceğimizi düşünmekteyiz.

KAYNAKÇA

Aktaş Yasa, A., Kaya Yiğit, B., Yazar, T. (2011). "Bolu Müzesinde Bulunan Osmanlı Dönemi Mezar Taşları", *21. Yüzyılda Köroğlu ve Bolu Araştırmaları Uluslararası Köroğlu, Bolu Tarih ve Kültürü Sempozyumu Bildirileri*, ss. 68-107.

Aktaş Yasa, A (2019). "Mudurnu (Bolu) Mezar Taşları", Celil Arslan (Ed.) *I. Uluslararası Geleneksel Türk Mezar taşları*, ss. 19-39

Çal, H. (2015). "Türklerde Mezar–Mezar Taşları", *Aile Yazıları*, 8, TC. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Yayını, Ankara. ss. 295-332.

Çelemoğlu, Şuayip. (2021). "Sinop/Ayancık/Tarakçı Köyü Gebelit Camisi ve Mezar Taşları". *Amisos*, 6/10, ss. 15-52.

Dönmez Öztürk, F. (2012). "Göynük ve Mudurnu'dan Yeni Yazıtlar I", *Akdeniz İnsani Bilimler Dergisi*, 2(2), ss. 67-78.

Erken, S. (1977). *Türkiye'de Vakıf Abideler ve Eski Eserler II*, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara.

Eyice, S. (1975). "Tarihde Bolu". *T.T.O.K Belleteni*. S. 47/326, İstanbul. ss. 17-36.

Grammont, J.-Bacqué-vd. L. (1990). "Les Cimétieres Ottamans Comme Source Historique. Methodologie Et Possibilites De Traitement Par L'informatique", (Tarihsel Kaynak Olarak Osmanlı Mezarlıkları. Uygulama Yöntem ve Bilgisayar ile Yapılabilecek İşlemler), *Erdem Dergisi*, 6/16, ss. 177-214.

Güzel, E. (2015). *Osmanlı Dönemi Erkek Mezar Taşlarında Serpuş Biçimleri*, Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Üniversitesi, İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Isparta.

Koçu, R, E (1969). *Türk Giyim Kuşam ve Süslenme Sözlüğü*, Ankara.

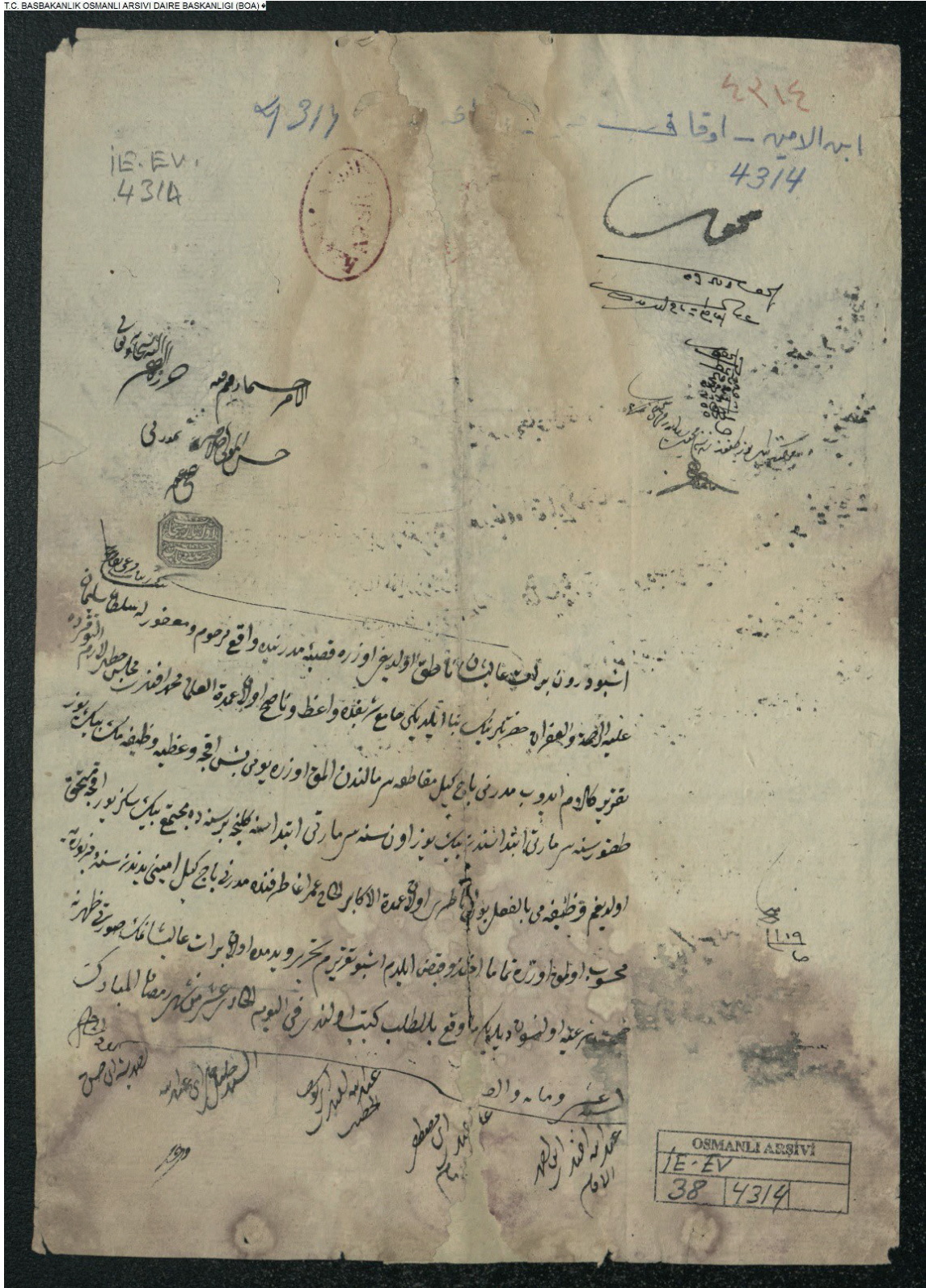
Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi, Dosya No: 14.06.01/4

Yücel, Y- Sevim, A (1991). *Klasik Dönemin Üç Hükümdarı Fatih, Yavuz, Kanuni*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.

1973 Tarihli İl Yıllığı, Cumhuriyetin 50. Yılında Bolu.

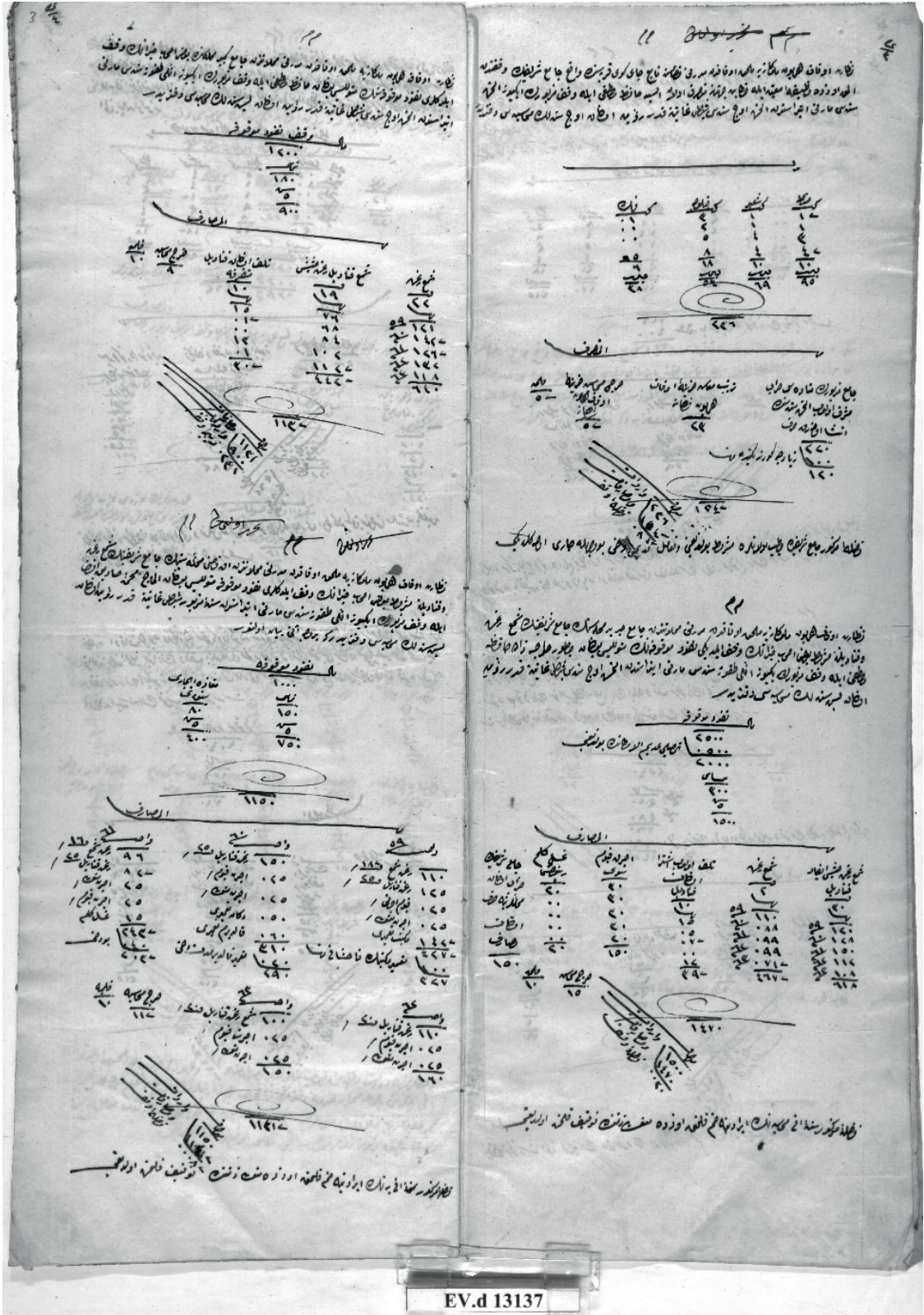
7. Ekler

T.C. BASBAKANLIK OSMANLI ARSIVI DAİRE BASKANLIĞI (BOA)



İE.EV.00038.04314.001

Ek 1 Mudurnu'da vaki Sultan Süleyman Camii Vaizi Mehmed Efendi'nin aldığı vazife hakkında Mudurnu Naibi Hasan Efendi'nin yazdığı hüccet-i zahriye.



Ek 2 Bolu'nun Mudurnu kazasındaki bütün vakıfların muhasebeleri ile icra olunan temessukat kayıtları 4. Sayfa.

10127

تاریخ	مقدار	نوع	ملاحظات
1644	100
1645	100
1646	100
1647	100
1648	100
1649	100
1650	100
1651	100
1652	100
1653	100
1654	100
1655	100
1656	100
1657	100
1658	100
1659	100
1660	100
1661	100
1662	100
1663	100
1664	100
1665	100
1666	100
1667	100
1668	100
1669	100
1670	100
1671	100
1672	100
1673	100
1674	100
1675	100
1676	100
1677	100
1678	100
1679	100
1680	100
1681	100
1682	100
1683	100
1684	100
1685	100
1686	100
1687	100
1688	100
1689	100
1690	100
1691	100
1692	100
1693	100
1694	100
1695	100
1696	100
1697	100
1698	100
1699	100
1700	100

10127

10127

Ek 3 Mudurnu'daki yangında zarara uğrayan evlerin tamir ve inşasında kullanılacak kerestelerin orman resminden muaf tutulmasına dair belge.

